

ИЗДАТКА

СОЮЗДА БИЛД. ТЗУА

Научен отдел

ЧА 2610
1969
1-2ОКРЪЖНА БИБЛИОТЕКА
— Бургас —

Ч 22149

13/05

НУМИЗМАТИЧНИТЕ НАХОДКИ, КАТО ИЗВОР НА СРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Проф. ИВАН ДУЙЧЕВ

Определението „нумизматически на находки“ трябва да бъде употребено в неговия широк смисъл, именно като посочване за находки на монети и печати от средновековието. В случая става дума за исторически извори от специфично естество, които стоят на границата между „материалните“ и писмените извори. Твърде често изследвателите, които използват тези находки, обръщат внимание предимно на намиращите се по монетите и печатите надписи, следователно третират ги повече или по-малко за писмени исторически извори. При подобно отношение към нумизматическите находки ние взимаме под внимание обаче само една страна и поради това твърде много стесняваме значението им като останки от миналото. Тези паметници на миналото представляват наистина нещо много по-сложно: покрай своето значение като писмени извори, при наличните по тях надписи, нумизматическите находки са паметници на материалната култура, а заедно с това отразяват по своята изработка и намиращите се по тях изображения степента на художественото развитие и чисто занаятчийската сръчност, характерни за епохата, от която произхождат. Много познания са потребни, за да се определи стойността на една нумизматична находка от гледище на развоя на материалната култура, като писмен исторически извор и най-сетне като художествен паметник на миналото. Нумизматическите находки заслужават обаче напълно това внимателно и грижливо, всеотдайно проучване. Колкото и малоречиви да са поставените върху тях надписи, нумизматическите находки понякога имат по-голяма дос

товерност в сравнение със същинските писмени исторически извори. Подобно на всички писмени извори, те също подлежат на подправки и фалшификации, поради което губят стойността си като исторически извори за времето, към което подправачът или фалшификаторът възнамерява да ги отнесе, и затова пък се превръщат в исторически извор за епохата, в която са били създадени. В сравнение с писмените исторически извори, нумизматическите извори биват обаче по-трудни и затова, естествено, по-рядко подправяни. Преди да бъдат използвани като градивно за проучване на историята, нумизматическите находки подлежат, както изобщо всички исторически извори, на много внимателно проучване и проверка, с цел да се установи, на първо място, тяхната неподправеност. А това определя и тяхната достоверност или недостоверност, като извори на знания за миналото.

През цялото свое съществуване Византийската империя е била държава с много добре развита монетна система. Поставена в най-тесни и постоянни връзки от всякакво естество с империята, средновековна България не могла да не изпита неотразимото влияние на Византия и в това отношение. Наистина, в българската държава за твърде продължително време се запазило натуралното стопанство, с оглед на това размяната ставала „стока за стока“. Неизвестен за нас старобългарски книжовник от времето на цар Симеон (893—927) превел съчинението „Християнска топография“ на александрийския търговец, после инок Индикоплевст, живял през VI век и писал към 547—549 г. Начетенният средновеко

вен българин там можел да прочете разказа за приказната страна „Сасу“, с което име вероятно бива означавана източната част на Сомалийския полуостров, и за вършената там размяна — сол, желязо и волове срещу злато в натурално състояние. Козма Индикоплев е разказал също и за византийско-персийското икономическо и политическо съперничество на остров Цейлон, гдето спорът между византийския и персийския търговец бил разрешен въз основа на представените от тях монетни единици от съответните страни. Победила империята — защото византийският търговец представил на местния, цейлонски владетел „блястяща и красива“ златна монета, а персиецът — сребърна монета. Много векове византийската монета господствувала по тържищата, не само на европейските страни, но и в много земи на познатия тогава свят. Тя проникнала естествено и в българската държава още в епохата на нашето натурално стопанство, като платежно средство при външен търговски обмен, като вземан от империята данък и дори като военна плячка. Многобройните откривания у нас единични или колективни византийски монетни находки от времето до края на X век или от периода между XIII — XIV век интересуват, поради това, не само специалистите византолози. Тези монетни находки позволяват да се съди за съществуващия у нас тогава частно през епохата на натурална размяна и преди появата на български монети и паричен оборот, посредством използването на чужди, специално сечени византийски монети.

Суверенитет на една средновековна държава намирал израз, между друго, в правото ѝ да сече и употребява свои монети. В това отношение Византийската империя охранявала много ревниво своите предимства, утвърдени благодарение на едно многовековно съществуване, като обширна и мощна държава. Признанието на възникнала през 681 год. българската държава от страна на империята, като една нова политическа сила, станало много по-бързо: чрез силата на своите войни и благодарение на победите и завоеванията българската държава през началните десетилетия на IX век вече представляла утвърдена политическа сила, с която империята сключвала договори и разменяла пратеничество. Политическото равноправие в международните отношения било утвърдено още повече след официалното покръстване в 865 година. Водена от съображения за политически престиж, и на второ място, поради стремеж да запази своите веко-

вни икономически изгоди от използването на византийските монетни единици, като общоупотребимо разменно средство на международните тържища, империята не била склонна да направи отстъпки в това отношение, дори през епохата, когато българската държава достигнала върха на политическа, военна и културна мощ — именно в края на IX и началните десетилетия на X век. Чрез войни и завоевания цар Симеон постигнал огромни политически и военни успехи наспроти Византийската империя. Като резултат от това той приел самоволно ревниво пазената от империята титла „Василевс“ и издигнал главата на българската църква в патриарх. Предприел ли обаче този моцен български владетел една сетна стъпка, за утвърждаване на правото на държавата да сече свои монети? Този въпрос ще остане без положителен отговор докато не ни помогнат цялостни нумизматически находки.

Съществуват данни, които могат да се тълкуват в полза на един утвърдителен отговор на така поставеното питане. Така, през 811 г., когато византийският император Никифор I Геник проникнал в столицата Плиска, там той намерил, в съкровищницата на хан Крум множество „мед“, сиреч медни монети, които раздал като заплаща на своите войници. Ако се допусне, че става дума за български, а не византийски медни монети — това би значело, че още в началото на IX век, при хан Крум в България са били сечени монети¹. Намерените досега печати от края на IX и началото на X век, на княз Борис — Михаил, на чернец Георги, на цар Симеон и на сина му Петър, свидетелствуват, че техниката за изработване на печати, а оттам очевидно и на монети, не е била неизвестна на тогавашните български майстори. Тези догадки ще придобият сила, само ако бъдат потвърдени от нумизмата, с монети от онази епоха. А чрез това бихме намерили отговор на един основен въпрос от нашата политическа и културна история от IX—X век, въпросът за суверенитета на българската държава спрямо Византийската империя. Известните златни „монети“ приписвани на Сермон и датирувани към края на X или самото начало на XI век, нямат доказателствена стойност. Такава личност изобщо не е съществувала и не може да се твърди, че от въображаемия Сермон са били сечени монети², това са нововременни фалшификати.

Сведенията на византийски писмени извори за създаване на култ към солунския светец Димитрий Чудотворец

сред българите към края на XII в.³ се потвърждават от находки на печати и монети от Второто българско царство. Свидетелствата на най-разнообразни исторически извори за голямото разширение на българската държава при цар Иван Асен II (1218—1241), за нейната военна мощ и икономически разцвет се потвърждават от наличието на златна монета от времето на този български владетел⁴. Нашите знания за разпространение на писмеността сред българите от средновековието, за използването на пръстени-печати като средство за удостоверяване на автентичност на послания и поръчения, се подкрепят от находките на множество български пръстени-печати⁵. Чужди културни влияния върху нашия народ са намерили израз и в употребяваната през средновековието и понякога запазена до ново време терминология за обозначение на монетни

единици. Такива следи са употребяваното наименование „перпер“ от византийски произход или „дукат“, заимствувано от Запада, за обозначение първоначално на веницианска монета, а по-късно изобщо на златна монета.

Значението на нумизматическите находки, като исторически извори, ни най-малко не е в зависимост от чисто материалната стойност на дадена монета или печат. Понякога, и то твърде често историческата и художествена стойност на монетата или печата, които лежат в ръцете ни, може стократно да надвишава стойността им като метал. Това обаче ще бъде в състояние да оцени само добрият познавач нумизмат и историк. Попаднат ли такива ценности в невежествени ръце, те могат да изчезнат безвъзвратно, без да бъдат преценявани само по външни белези.

1) Ив. Дуйчев: „Към въпроса за появата на парите в нашето народно стопанство“ — Известия на Института за бълг. история, III—IV (1951), сс. 87—112.

2) Ив. Дуйчев: „Последният защитник на Срем в 1018 г.“ Пак там, VIII (1960) сс. 309—321. — Т. Герасимов: „Мнози златни монети на българския военачалник Сермон“. Известия на Арх. ин-т, XXIV (1961) сс. 97—101.

3) Вж. Ив. Дуйчев: „Проучвания върху

българското средновековие“ Сборник на БАН, XII, 1 (1945) сс. 44—51.

4) Т. Герасимов: „Първата златна монета на цар Иван Асен II“ — ИБАИ, VIII (1984) тс. 361—368.

5) Сведения за пръстени печати са събрани в моята книга: „Из старе българска книжнина. II. Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство“ София, 1944, XXXV, 291, 422.

ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНИ СЪКРОВИЩА С МОНЕТИ ОТ НАШИТЕ ЗЕМИ

Проф. ТОДОР ГЕРАСИМОВ

Близостта на днешните български земи с древния културен свят — Мала Азия, островите в Средиземно море и Централна Гърция, от една страна, и природните богатства от друга, са допринесли много от рано тук да се въведе монетата като средство за търгуване.

В нашите земи, които заемат по-голямата част от Източния дял на Балканския полуостров, са били ковани и циркулирали монети в продължение на повече от 25 века. Търговските колонии по Западния черноморски бряг, Беломорието, както и отделни тракийски владетели, са ковали от рано свои

те монети, така необходими за паричния пазар. В търговията тук са участвували и чуждестранни монети. За голямото разнообразие от монети през вековете, днес ние съдим от нумизматичния материал, доставян от многобройните находки, откривани при работа в полето, прокопаване на канали, риголване почвата за лозя и пр. и пр. Откриваните по-големи и по-малки находки, представят имуществото на отделни лица, укрити по време на обществени бедствия, като нашествия на неприятел, войни, епидемии и други.

Тези съкровища с монети от древността и средновековието, при отсъствието на писмена традиция за нашите земи, се явяват важен извор за проучвания на миналото на страната през вековете. Тяхното съдържание дава материал за отговор на въпроси, не само из областта на икономиката, но и от политическата и културна история. За съжаление не всички съкровища с монети биват запазвани в тяхната цялост. Съдържанието им бива бързо разпръсквано и по този начин се загубват много данни за миналото.

В следващите редове ние ще посочим някои от по-забележителните съкровища с антични и средновековни монети, открити след освобождението ни.

Преди около 30 години една случайност е допринесла да се направи едно нумизматично откритие от изключителна важност. В каменната кариера при село Величково, Пазарджишко един от работниците къртил каменен блок. Изпод него се изтърколило глинено гърне с едри сребърни монети, които мигновено били поделени между каменарите. Оказало се, че тук е намерено едно от най-забележителните съкровища с антични монети у нас. То не е многобройно. Съдържало е само 10 декадрахми на тракийското племе дерони (обр. 1). Всеки екземпляр тежи 40-50 гр. Важността на находката с изключителна не само в нумизма-

тично отношение. Пред нас имаме на едно място десет автентични монети от няколко емисии. Монетите ни помагат да установим кои от съхраняваните в нумизматичните сбирки в големите европейски музеи са автентични и кои фалшиви. Сега нашите екземпляри свидетелствуват, че възпроизведените от Мушмов в „Античните монети на Балканския полуостров“, табл. XIV, 3—8 декадрахми до една са фалшиви. В тях няма ни следа от големите художествени качества на образите от двете страни, на истинските монети. По този начин ще отпадна от нумизматиката на Тракия голям брой декадрахми на дероните. Намереното съкровище в басейна на река Марица показва, че монетите на племето дерони, редом с тези на другите племена (орески и пр.), са играли роля на платежно средство в Тракия в края на VI век преди новата ера. Това е едно указание за развити стокоопарични отношения във вътрешността на Балканския полуостров още през VI—V век преди новата ера.

Декадрахмите на дероните са истински образци на гравьорското изкуство по онова време. Образите по тях в стилоно отношение се отличават от тях в монетите на Централна Гърция и островите.

Като говорим за съкровището от Величково, ще трябва да споменем и за едно друго съкровище от същата епоха VI—V век преди новата ера. Това е съкровището от няколко стотин сребърни монети (статери, тежки 9,50 гр), ковани от едно тракийско племе, чието име остава засега неизвестно. Те имат върху предната страна изображение на един силен, отвлечащ една менада (обр. 2). Това съкровище е намерено на брега на Влудайската река в съседство с Овча Купел до София. Един промивач на златоносен пясък в реката, видял един ден как от подкопания от водата бряг се изтъркаляли няколко стотин сре-

Обр. 1.

Обр. 2.

Обр. 4

бърни монети. Това място станало за този намервач доходно находище. През разни интервали той изваждал из срутения оряг монети от същия тип. Статерите със силен, държащ в обятията си менада, имат същите стилови особености, както тези на дероните. Тях ти е сякмо някое тракийско племе, притежавало мини със среброносни залежи при пл. Дизорон или Пангей.

Намирането на това, изглежда голямо съкровище в Софийското поле, е важно, тъй като установяваме пътят на разпространението на статерите от юг към Марицината равнина. Десетина съкровища с подобни статери, намерени между София и Пловдив, показват голямата роля на тези монети през VI—V век преди новата ера в търговията в Тракия.

Хронологически подир двете споменати съкровища следват монетите от съкровището, открито преди години при село Живково, Ихтиманско. То е било късмета на един овчар, който пасейки стадото, ровел с гегата си в земята и попаднал, за негова изненада, на гърне с около 40 статера от електрон. Оказало се, че това са прочутите кизикени монети на гр. Кизик на Мраморно море (обр. 3). Не само по метал-бяло злато, но и по формата и изящно изработените образи, тези монети се отличават от съвременните монети на другите търговски градове. Монетите от бяло злато на град Кизик са играли голяма роля на търговски пари в Тракия и Западното и Северно крайбрежие на Черно море. Подир голямото съкровище с кизикени, открито на остров Принкипо в Мраморно море, по значение се подрежда нашето от село Живково. Засага то е единствената находка с толкова много екземпляри, открита у нас.

Това съкровище на времето е било откупено и подарено на Археологическия музей в София. Но поради никак-

во недоразумение, дарителят си го оттеглил. Сега не се знае съдбата му.

Търговската колония Аполония на Черно море, основана в VI век преди новата ера заобиколена отрано, благодарение на търговията, която предприемчивите и жители водели с вътрешността на Тракия и днешна североизточна България. За нуждите на търговията си колонията е смила сребърни тетраболи (обр. 4).

През 1958 година в едно от Шуменските села е открито най-голямото съкровище със сребърни монети на Аполония. В глинени съд са били укрити 140 тетрабола на Аполония.

Съкровището със съдържанието си е важно не само като свидетелство за обсега на търговията на Аполония на север от Стара планина, но то помага да се направят и наблюдения върху техниката на коване на тетраболите през V век преди новата ера и хронологията на отделни емисии.

Измежду съкровищата с монети от IV век преди новата ера, открити у нас, най-голямо по обем и по значение на съдържанието му е това, открито преди няколко години при село Режанци, Пернишко. Това съкровище е съдържало над 40 кг сребърни монети от Филип II и пеонския цар Патрай (обр. 5). За съжаление, повече от половината на това много ценно в научно отношение съкровище е стопено.

До откриването на съкровището, тетрадрахмите на пеонския цар спаднаха към редките антични монети. В сбирките на големите европейски музеи се намираха по два-три екземпляра и като рядко изключение — десетина. След тази находка тетрадрахмите на Патрай са нещо най-обикновено, като тези на Филип II, Александър III или остров Тасос.

В съкровището са били процентно най-много от тетрадрахмите на Филип II. Интересно е да се изтъкне, че без изклю-

Обр. 5

Обр. 6

чение всички екземпляри са с една вдлъбнатина от длето. Тази вдлъбнатина показва, че монетите на Филип II са изпитвани от траките дали не са с пълнеж от малочен метал — мед или желязо. Намират се и тетрадрахми на Лизимах и Александър, чието сплав е изпитвана по същия начин, посредством удар с длето. Наличието на голям брой тетрадрахми, позволява да се проучи организацията на монетосеченото в пеонската държава. Приготовляването на монетните печати, монетната система и състава на сплавта, от която са ковани тези монети. Накрая, което също е важно, може да се коригира досегашното погрешно тълкуване на изображението върху опакото на тетрадрахмите. Освен това, новооткритите монети помагат да се отхвърли изказаното в нумизматичната литература съмнение върху автентичността на някои пеонски монети.

През Първата световна война (1917 година) войниците, като правели окопи при село Тополяне, Серско, попаднали на гърне, в което били поставени при укриването му към 200 златни монети на македонския цар Александър III Велики. Съкровището било разнето между войниците и селяните от Тополяне. Ред години подир края на войната бяха донасяни в Археологическия музей в София екземпляри от находката. Съкровището, както разказваха очевидците, е съдържало голям брой двойни статери (тежки 17 гр.) на Александър Велики (обр. 6), които в сравнение със статурите на този владетел са извънредно редки. Присъствието на голям процент двойни статери в съкровището, придава на последното голяма научна стойност. Но за съжаление, разпилването на съдържанието му не е позволило да се направят проучвания от нумизматичен и икономически характер. Досега не

е познато в литературата друго съкровище с толкова много двойни статери и въобще с екземпляри от тези златни монети на македонския цар.

От съкровищата с монети от елинистическа епоха, открити досега в нашите земи, най-значително по съдържанието си е това, намерено при село Градешница, Врачанско. По едно рядко изключение съдържанието му е могло да се запази изцяло и сега служи като материал за проучване характера на монетната циркулация в древността на Долна Мизия. Съкровището съдържа 400 тетрадрахми на Тасос, Мароней и драхми на двата града на Адриатическо море Дирахιον и Аполония.

През 1929 година при един много банален повод — копане яма в двора на тогавашния кмет на село Река Девня, Варненско, работниците попаднали на два големи купа (долуми), пълни със сребърни римски монети (над 350 кг) от I до III в. Намирането на съкровището предизвикало сензация в селото. Спуснали се да пълнят пазви и джобове кой от де се намерил в момента. Но все пак била спасена значителна част от монетите. От съкровището можаха да се откупят за сбирката на музея в София 68 хиляди денара и 12 хиляди за Варненския. Около 20 000 екземпляра останали между селяните и продавани впоследствие на търговци в чужбина, от дето години наред търговски фирми предлагали на музея в София за откупуване партии от по няколко хиляди денара. Съкровището съдържа монети на 59 римски императори и съпругите им, ковани през периода I—III век от новата ера.

Съкровището е било укрито в мазето на една обществена сграда, която при опожаряването на град Маркианопол (чиито развалини са намират под къщите на днешното село Река Девня) от готите в средата на III век се срутила и по този начин то останало не

похътнато до случайното му откриване в 1929 година. Трява да се изтъкне, че това съкровище с римски денари е единствената находка с такъв голям брой монети, откривана до сега. Съкровището е забележително не толкова ката маса парични знаци от римската епоха, а като изобилни материали, които служи за проучване в редица направления монетите (особено емисиите от III век. Тук са застъпени цели емисии и серии по години, нещо което няма и в богатите нумизматичнибирки в Европа. Съкровището отразява ясно картината на кризата в икономиката на Римската империя през III век, дължаща се на вътрешни смущения и на постоянната заплаха от нападенията от север племена готи и др.

Интересно съвпадение е, че пак при село Величково, Пазарджишко, преди 65 години е било открито случайно най-голямото съкровище с златни византийски монети от XII век. То е съдържало 25 кг. монети (над 6 200 екземпляра), на императорите Алексей I, Йоан II, Мануил I Комнин и Исак II Ангел. Заедно с монетите са били укрити и един златен кръст, една сребърна ваза и десет сребърни тасчета със златни инкрустации. Това съкровище е споделило съдбата на повечето такива открития. Според доклада на френския консул Дегран в Пловдив, който е видял голямата част от монетите и предметите, до френската академия на науките, кръстът, вазата, 7 тасчета и част от монетите, били стопени от златарите в Пловдив. Три от въпросните тасчета Дегран купил и сега се съхраняват в Лувъра в Париж, дето очудват зрителите с великолепната си украса от злато. От монетите, за музея в София, били изпратени само 250 екземпляра. Но, за съжаление, по недооценяване важноста на тези монети, тогавашният уредник задържал за нумизматичната сбирка само 5 броя, а о-

таналите върнал на Министерството на финансите за стопяване. Съкровището, както показва присъствието на монети от византийския император Исак II Ангел, е укрито от някой богат гражданин или друго лице по време на въстанието на орацията Асен и Петър за освобождението на българските земи от византийско владичество.

От няколко съкровища със златни византийски монети от XII в. открити у нас, най-значително по броя на монетите след съкровището от Величково се явява това, намерено преди няколко години при с. Горнослав, Пловдивско. По една щастлива случайност, неговото съдържание можа да бъде спасено изцяло и днес се съхранява в Археологическия музей в Пловдив. То съдържа 239 златни монети (номизми) от императорите Алексей I Комнин, 2/4 от Исак II Ангел, 264 от Мануил I Комнин и 9 от Андроник I Комнин. Работно се вижда, и това парично имущество е било укрито по същото време, както и съкровището от с. Величково.

Това забележително съкровище заема вече важно място в литературата и съдържанието му служи като основа за проучвания върху редица въпроси из нумизматиката на Комнините.

Накрая заслужава да се отбележи и съкровището с 4560 сребърни аспри на българските царе Иван Александър, Иван Шишман и Иван Срацимир, намерено в Русенско. Това е най-голямото съкровище с български монети, запазено почти изцяло за науката. Изтъква се да се изтъква важноста му за проучване на редица въпроси из българската нумизматика от XIV в. Тези хиляди дребни монети със схематични образи не правят впечатление, но разглеждани и сравнявани заедно, дават много важни сведения за организацията на монетосеченето, правенето на печати и пр. и пр. през XIV век.

„ЗАКОНЪ СОУДНИЙ ЛЮДЬМЪ“ И ПРОБЛЕМАТА ЗА МОНЕТИТЕ НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА

НИКОЛА ГАЙДАРОВ

I

Според известните до сега исторически данни, първата българска държава, дори и през епохата на своето могъщо политическо и културно развитие, не е имала собствена монетна система. При съществуващия тогава обществено-икономически стадий на за-

раждащ се феодализъм и при ограничената натурална размяна, свойствената на затвореното стопанство, не се е почувствувала изобило нужда от собствен паричен знак, като вътрешно платежно средство. Вън от това, в резултат на постоянните военни успехи, заможната класа и държавната хазна

са разполагали с изобилие от византийски и други монети за външни нужди.

Тази истина се потвърждава от факта, че до днес, при толкова разкопки и монетни находки из нашите земи и в древните български столици, още не е намерена нито една монета, която би могла автентично и достоверно да се свърже с някои от царете на първата българска държава. Едва ли имат реално основание патриотичните увлечения и надежди, очакващи да бъде изровена от земните недра монетата на княз Борис, на великия Симеон или на Самуила. Старите монети, по количество и по трайност на метала, са най-често срещаният и устойчив археологически паметник. Ако тези царе бяха секли монети, неминуемо щеше да се открие до сега поне една от тях. А то ва, струва ни се, вече съставлява достатъчен аргумент, за да заключаваме, че такива монети не съществуват.

Нумизматиката, като клон на археологията, представлява една положителна и предметна наука. Тя издирва, установява, класифицира и изследва античните и средновековни монети, определя мястото и времето на тяхното отсичане, значението им като извори на историческото познание и т. н. Следователно, нейн предмет може да бъде само наличният, т. е. — даден, предварително открит нумизматичен материал — монетите. Нумизматиката не може да основава своите изводи и научни резултати на друга документация, извън монетата, като напр. — епиграфски паметници, писмени законодателни актове и други документи от този род; подобни материали могат да бъдат използвани само като спомагателни източници за установяване произхода, времето, надписите и пр. на вече намърени, налични монети. Но от своя страна историята (чиято помощна наука е нумизматиката) не е имала случай да установи съществуването на монети, а чрез тях — и на монетни системи в античния свят, без да са намърени такива.

II

Тези основни положения до голяма степен предreshават отговора на въпроса — може ли по извън нумизматичен път да се доказва, че през време на първото българско царство са сечени монети. А такъв въпрос вече е поставен у нас във връзка с някоя от текстовете на българския правен паметник от IX век — Закон судный людѣмъ. Както е известно, в три от наказателните състави на този закон, обезщетението се определя в т. н. „стълензи“. А в един от тях, като се

говори за „литър злато“, обяснява се, че това количество метал е равно на 72 „стълензи“. По този повод в последно време бе изказано предположение в литературата по закона, че България от оная епоха е притежавала собствена монетна система, идентична с византийската. Така напр. Венелин Ганев, в своите правно-исторически изследвания върху поменатия правен паметник изрази мнение, че думата „стъленз“, употребена в гл. V е „или византийската монета, указана в Еклогата или пък е българска монета, идентична по състав и вътрешна стойност с византийската. В коментарите на този текст той признава, че втората алтернатива би могла да бъде поддържана само въз основа на „намърени монети или нумизматични находки“ — но-нататък обаче, при тълкуването на гл. VIII на закона, авторът в противоречие с изказаната резерва, съвсем определено приема, че казаното в текста — „да заплати на девицата за срам литър злато, сиреч 72 стълензи“, явно показвало, че в тогавашна България е била въведена монетна система, идентична с византийската. В основата на „двете монетни системи“ лежала стойността на литър злато, а литърът злато бил поделен на 72 единици, т. е. на 72 стълензи, които не били нищо друго, освен „номръмата на византийската монетна система, притежаваща същите единици и подделения.“¹

Това схващане, макар да е изразено необосновано и противоречиво, се нуждае от опровергаване. Отсъствието на всякаква нумизматична документация в негова подкрепа не би му попречило да стане извор на вредни заблуждения и ненаучни увлечения. Но независимо от всичко, текстовете на Закон судный людѣмъ, от историческо, езиково и граматическо гледище не дават никакви основания да се поддържа, че думата „стъленз“ е название на българска монета от епохата.

III

Законъ судный людѣмъ („Закон за съдене на хората“) е най-старият български писмен правен паметник и въобще — първият славянски законодателен акт. Не е известно от кого е съставен, нито пък се знае точното време на неговото издаване. По цел и съдържание, връзката на закона с отговорите на папа Николай I на въпросите на княз Борис и въобще — с покръстването на българите — е очевидна. Поради това, най-вероятно е предположение

1) Всм. Ганев, „Законъ судный людѣмъ“, стр. 242 и 225 т. 8.

то, че той е съставен между 866 и 868 година, предимно с цел да узакони и регламентира новата религия в българската държава. Законът представлява компилация и в общи линии има за първоизточник византийската Еклога. В него са въпроизведени главно наказателните състави от титул XVII на Еклогата с известни изменения.

Едно съпоставяне на интересуватите ни текстове с техния първообраз от Еклогата, дава достатъчен материал за правилното разрешение на поставения въпрос в настоящата статия.

ЗСЛ говори за „стълензи“ и за пари въобще при определяне на размера на обезщетението — глави V, VIII и XIX, които са заимствувани от титул XVII т. т. 22 и 29 и титул VIII т. 3 на Еклогата. Според византийския закон, при блудство с чужда робиня, виновният трябва да заплати обезщетение на потърпевшото лице в размер на 36 жълтици, а при съвокуляване с девица — обезщетението е определено на един литър злато. („Литърът“ тук означава римската единица тегло „либра“ — която се равнява на 327 грама благороден метал.) А ЗСЛ разпорежда — в първия случай, виновният да даде 30 стълензи, а във втория — да заплати литър злато, сиреч 72 стълензи. От друга страна докато Еклогата при покупката на пленник предоставя на „съдни“ определяне размера на откупната цена, ЗСЛ уточнява този размер на 3 стълензи годишно.

От това съпоставяне се вижда, че общото и не много определено понятие „жълтици“ по Еклогата би могло да има пред вид и да визира изобщо златната монета на която да е монетна система през епохата. Още по неопределено е означението „литър злато“, защото то има пред вид общо метал в тегло. В същото време ЗСЛ в това отношение е по-точен и прецизен; той говори за „стълензи“, като се е постарал да поясни, че литърът злато е равен на 72 стълзени.

Без съмнение, не може да се мисли че първият български законодателен писмен акт, съвсем примитивен и непълен, съставен вероятно преди славянската писменост, ще прояви по-голяма грижа и прецизност от своя първоизточник — Еклогата и то — тъкмо по отношение монетата. Византийският закон се отличава с далеч по-съвършенство на законодателна техника, урежда цялостно гражданско-правните отношения и представлява опростено и преработено издание на едно развито и напреднало законодателство на Юстиниана, включващо Институциите, Дигестите, Кодекса и Новелите. При това,

Еклогата е съставена по време, когато нейните автори са имали пред вид една установена и съществуваща от векове римска, респ. византийска монетна система.

IV

Византийската Еклога е създадена през VIII век от императорите Лъв III и Константин V, за да отговори на практическите нужди на разноезични и разнородни населения и области, подвластни на империята или намиращи се под нейно влияние. Тя е била в сила и е уреждала в по-достъпен и разбираем начин гражданско-правните отношения дълго време, и след отменяването ѝ с Ирохирона на Василия Македонянин, нейното влияние и в съседните на Византия народи е продължило с векове. Би могло да се предполага, че с оглед на целта на този законодателен акт съставителите му са посочили най-общата и достъпна за всички краища на империята единична мярка на ценностите при размяната — литъра или либратата злато респ. жълтицата, т. е. златната монета изобщо. В разнородните области на Византия са били в циркулация най-различни монети, вътрешната стойност на които в Еклогата е била приравнена към номизмата, стойността на византийската монета¹.

И Еклогата е дошла до нас в по-късни преписи и има няколко издания, но върху нейния автентичен текст почти не съществуват спорове и различия. Не така стои въпросът обаче със Закона за соудий людъмъ. Неговият оригинален, първоначален текст е неизвестен. Изобщо, за съществуването на ЗСЛ се правят изводи и за истинското му, автентично съдържание се правят само догадки, основани на много по-късни преписи. Тези преписи, по различия в текста, се делят на преписи от кратката и от обширната редакция на закона, като оставим настрана спорния въпрос — коя от двете редакции е по-раншна и кой от множеството преписи най-вероятно се доближава до оригиналния текст на ЗСЛ, съществен е фактът, че всичките са съставяни през времето от XIII до XVII векове а по-голямата част от тях са намерени в Русия. Дали това са частни преписи и компилации, или са имали силата на закон, кога и къде са прилагани и т. н. — не е известно.

При това положение, няма съмнение, в течение на вековете и според времето, нуждите и разбиранията на

1) Нумизма е старогръцки корен и означава златна монета, стойност, валута и пр. От нея произтича названието на нумизматиката.

отделните автори на преписите, в текста на закона са внесени изменения, добавки или пояснения, както и много съкращения. Има и цели глави, за които се заключава, че са вмъкнати в ЗСЛ отпосле (например, гл. гл. III, VIII-а и XXX-а) Може да се предполага, че в първоначалния текст на закона, относно означението на монетата в цитираните наказателни текстове, са фигурирали термините на Еклогата — „жълтица“, респ. „литър (либра)“ злато. Вероятно, впоследствие в текста се е появила думата „стъленз“, която е прибавено и обяснението — на какво се равнява либрата злато в стълензи. Естествено, тук има място и противното предположение. Но и при едно или друго предположение съпоставяне на употребените думи за означение на монетата в различните преписи на ЗСЛ, както и в славянската Еклога, неизбежно се създава убеждението, че всички текстове имат пред вид и визират византийската вътрешна стойност на златната монета изобщо — номизмата.

В преписа от обширната редакция на изданието на Строев на ЗСЛ, при блудство с чужда робиня също се говори за „стълензи“, като е добавено обяснението — „т. е. златници“. А в изданието на Дубенски в текста се казва: — „да даде 30 златници“. В същото време, при втория наказателен състав (съвокупление с девица) Строев пише: „да даде за срам литър злато, сиреч златници 72 стъленза“. В изданието на Дубенски се казва: — „да даде на девицата за срам златници 72“.

Славянската Еклога, поместена в различните Кърмачи книги, представява от себе си свободен превод на византийската Еклога; този превод обаче значително е повлиян от вече създадения по това време Законъ соудный людемъ. Въпреки това, славянската Еклога говори в първия случай за „36 златника“ а във втория — за „литър злато“. Значи, тя следва и преписва точните изрази на византийската Еклога, относно наименованието на монетата, такива каквито те са или първоначално и в автентичния, оригинален текст на ЗСЛ. Защото, не може да се допусне, че ако по време на нейното съставяне е съществувала българска, или каквато и да е друга славянска монета „стъленз“ (отделна от византийската), Еклогата, предназначена за славянски земи ще изостави тази дума и ще я замени с по-неопределеното означение „златник“.

Посоченото хаотично преплитане в преписите, в компилациите и в техния източник на думите — златица,

златник, жълтица, стъленз и литри злато, показва колко произволно и научно необосновано би било да се поддържа, че наименованието „стъленз“ в ЗСЛ означава златната монета на Първата българска държава. Независимостта на подобно схващане е очевидна дори и да не беше изяснен произходът и смисълът на думата стъленз. А както е известно, тази дума представлява транскрипция на готската и старогерманска дума Skilings, skillinger с която се е означавала византийската златна монета Solidus или aureus). Това е установено и от писмени паметници на готски език от V и VII век, т. е. по времето, когато единствената златна монета в Европа е византийската ¹⁾

Впрочем, както се казва, почти всички преписи на ЗСЛ са намерени в Русия и датират след XIII век, когато повечето славянски народи са имали вече собствена монета. Следователно, макар този законодателен паметник да е от български произход, той е прилаган и в други славянски земи и думата „стъленз“ може да означава монетата на друга славянска земя от епохата. Независимо от това, ако монетата на първата българска държава е съществувала и се е наричала през

IX век „стъленз“, необяснимо е защо през Второто българско царство няма и следа от тази дума. От всички писмени паметници, както и от действително съществуващите и намерени монети на Иван Асен II и до падането на България под турско робство, не се говори никъде за стъленз. Монетната единица през XIII и XIV век, а сигурно и преди това, е била „златицата“, златника или жълтицата или по гръцки „перпера“. (От тук и държавните бирници са се наричали „парпераки“). Сребърните монети във външната търговия са се наричали грошове (от френската дума gros — голяма, едра пара) а вътре — те са наричали аспри (от гръцката дума „аспрос“ — бяла.)

V

От изложеното до тук се вижда очевидно, че невъзможност да се правят изводи от текстовете на ЗСЛ за съществуването на монетна система в първата българска държава, преди да е открит нумизматичен материал или други археологически паметници в тази насока. Всъщност, ЗСЛ дава логическа основа за противоположни заключения. Този правен паметник, дори и след векове в неговите преписи и

¹⁾ Въпросът е изяснен в сп. „Археология“, год. кн. 2 от една статия на проф. Т. Герасимов — „Съществувала ли е през IX в. златна българска монета „стъленз“

възпроизвеждания на текстовете, сле-
два твърде последователно и ревност-
но Еклогата по отношение на размера
на обезщетението и общото количество
на монетите, което трябва да се
заплати на потърпевшия. А това
е най-променливата и непостоянна
част от наказателните състави, свърза-
на с мястото, епохата, държавата и
икономическия фактор. Докато във всъ-
чко друго отношение различните пре-
писи и издания на ЗСЛ съдържат съ-
ществени отклонения от първоизточни-
ка, тъкмо в тази част няма друго от-
клонение, освен в наименованието на
монетата.

От друга страна, ЗСЛ се намира в
пряка връзка с покръстването на бъл-
гарите и неговата главна цел е била
да регламентира новата религия. От
отговорите на папа Николай I на въ-
просите на княз Борис, във връзка с то-
ва събитие, може да се направи един
убедителен и важен извод в полза на
предположението, че в България от
онази епоха не са сечени монети и не
е съществувала собствена монетна сис-
тема. От 49-тият отговор на папата се
вижда, че един от въпросите на княз
Борис е бил — „позволено ли е както
по-напред, да се дава зестра на съп-
ругите си злато, сребро, волове, коне
и други?“ В този въпрос става дума за
предмети и метал — злато и сребро,
като имуществени стойности, но не и
за пари, в смисъл на текуща, циркули-
раща монета (жълтица, златник, стъл-
енз и пр). В понятието „злато и среб-
ро“ се включва и монетата от тези ме-
тали, но то изразява предимно коли-
чеството метал, а не конкретната моне-
та, като официално платечно средство.

РИМСКИТЕ ПЪТИЩА В ИЗТОЧНАТА ЧАСТ НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ

Проф. ВЕСЕЛИН БЕШЕВЛИЕВ — чл. кор. на БАН

Амиан Марцелин съобщава, че след гибелта на императора Валент при Одрин (378)
обсадените жители на града се отправили посред нощ за Пловдив и Македония не по
държавните пътища, а по странични и горски пътеки. (*Obsessi vero apud Hadrianopolim...
egressi media nocte, vitatis aggeribus publicis, per nemorosa et devia, pars Philippopolim.
exindeque Serdicam, alia ad Macedoniam... currebant*)¹ Очевидно те са избягвали главните
пътища, понеже по тях са се движели готските пълчища. А Теофилакт Симокат пише, че
византийският пълководец Приск бил изпратил около 601-602 военачалника Гудуин да разузнае
движението на аварските войски. Гудуин отбягвал също главните пътища и се движел по неизве-
стни пътеки и непроходими места, понеже се страхувал да не попадне на неприятелските войски
и да бъде разбит) *ἐκκλίνει τοιγαροῦν τὰς λεωφόρους ὁ Γουδουῖς καὶ διδυσχωρίας
ἀγνώστων τε ἀτραπῶν τὴν βάδιον ἐπεποίητο, ἵνα μήπου πολέμιας ὄψεως ὑφανέσης
αὐτῷ ἐπισυρμένῃς πλήθῃ βροχάρων εἰς τοῦσχατον κακὸν παραγένηται... καὶ γοῦ
οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τινῶν παρεκτετραμμένων ὁδῶν ἐποιοῦντο τὴν βάδιον*)² От приведените
две места се вижда, че варварите, които нахлували в Балканския полуостров, се движели
предимно по главните пътища. Това се вижда и от техните маршрути, доколкото те са
отразени или могат да се доловят в изворите. При нормални условия по същите са се
движели, разбира се, и римските, съответно византийските войски в походите си срещу
варварите. Въз основа на писмените сведения за засегнатите от варварските нахлувания
селища в източната половина на Балканския полуостров и за движенията на византийската
войска за отблъскване на тези нападения, ще се опитаме да установим, кои римски пъ-
тища са били използвани в края на древността и кога за последен път се споменават.
Тук ще се разгледат само нахлуванията на готите и аварите и то само онези, на които
маршрутът е даден в изворите или може да се установи с голяма сигурност. В това от-
ношение дава особено подробни сведения за аварските нападения Теофилакт Симокат.

Във връзка със сраженията на готите на Книва и императора Деций (251), готският
историк Йорданес съобщава доста подробни сведения за движенията на двете войски, от
които може да се установи със сигурност по кой римски път са ставали: *ipse (= Cniva) vero cum
LXX milibus ad Eusciam, id est Novas conscendit. Unde a Gallo duce remotus Nicopolim
accedit, quae iuxta Istrum fluvium est constituta notissima... Ubi Decio superveniente im-
peratore tandem Cniva in Hemi partibus, quae non longe aberant, recessit unde apparatu
disposito Philippopolim ire festinans. Cuius secessu Decius imperator cognoscens et ipsius
urbis ferre subsidium gestiens iugum Hemi montis transacto ad Beroam venit. Ibi cum
equos exercitumque lassum refoveret, illico Cniva cum Cothis in modum fulminis ruit
vastatque Romano exercitu imperatorem cum pauculis, qui fugere quiverant, ad Eusciam
rursus trans Alpes in Mysia protulavit... Cniva vero diu obsessam invadit Philippopolim*³.
От приведените текст се вижда, че както Книва, така и императорът Деций са използвали
римския път, който е свързал Novae с Nicopolis ad Istrum и през прохода Шипка с Ве-

roea и Philippopolis. След около сто години по-късно, а именно през 378 същият път бил използван пак от готите под предводителството на Фритигерн. За този поход Аммиан Марцелин съобщава следното: *relatione speculatorum didicit refertos opima barbaros (=Gothos) praeda, a Rhodopes tractibus prope Hadrianopolim revertisse: qui motu imperatoris, cum abundanti milite cognito popularibus iungere se festinant, circa Beroeam et Nicopolin agentibus praesidiis fixis... Fritigernus... revocatis omnibus prope Cabylen oppidum cito discessit*⁴. Споменаването на градовете Адрианопол, Бероя, Никопол и Кабиле показва, че готите са използвали пътищата: Никопол-Бероя, Бероя-Адрианопол и Адрианопол-Кабиле. За първия път, чийто следи са отчасти запазени между Никопол и Гостилица (*Δισκοδοῦρατῆραι*), това са единствените сигурни писмени сведения за неговото съществуване и използване. Другите два пътя са отбелязани в т. н. *Itinerarium Antonini Augusti* (=IA) т. е. пътеводителят на императора Антонин.

На запад от споменатия презбалкански път т. н. *Tabula Peutingeriana* (=TP) дава един път, който е започнал от Ескус и е завършвал в Филипопол. Той е бил най-преката връзка между двата града през Балкана и е имал следните станции: *Esco-Adputea-Storgosia-Dorionbus-Melta-Sostra-Adradices-Montemmo-Subradice-Philippopolis*.⁵ Пътят е бил известен под названието Траянов път, което се е запазило в името на града Троян. Той е бил завършен през 61 г.⁷ Части от настижката са се запазили и до днес. Пътят е преминавал Стара планина през нейния най-висок проход — Троянския, който през зимата е почти недостъпен. Навярно от станцията Мелта се е отделял клон за Нова на Дунава. Ето какво разказва Теофилакт Симокат за този път. Към 600 г. византийският пълководец Коменциол, който току що се бил съвзел от някаква болест, дошел в Нова и поискал от жителите на града да му дадат водач, който да го преведе по т. н. Траянов път (*τὴν λεγομένην Τραϊανῶν τρίβον*), за да отиде в Цариград, гдето искал да прекара зимата. Жителите на Нова казали на Коменциол, че между тях нямало човек, който да го преведе, обаче на дванадесет мили (17, 760 км) имало един старец, който знаел така наречения път на императора Траян (*τὴν λεγομένην τρίβον Τραϊανῶν τοῦ αὐτοκράτορος*). Коменциол намерил стареца и поискал да му стане водач. Старецът се колебал, като изтъквал, че пътят е мъчнопроходим през зимата и неудобен и че не бил преминаван от 90 години. Обаче пълководецът се наложил и византийските войски потеглили на път. През тези дни настнал голям студ и се появили страшни виелици, поради което загинали много войници и по-голямата част от товарните животни. Сподирен от проклетия Коменциол все пак пристигнал в Филипопол.⁹ Това е единственото писмено сведение изобщо за използването на пътя в древността.

В края на древността много по-голямо военно и стратегическо значение са имали двата презбалкански пътя, които са свързвали *Marcianopolis* с *Anchialos* и *Odessos* с *Mesembria*. И двата пътя са отбелязани в TP. Пътят Марцианопол — Анхиало е бил по-важен, както се вижда от обстоятелството, че само той е даден и в IA. Този път е имал според TP следните станции: *Durostero-Palmatis-Marcianopolis-Panisso-Scatras-Cazalet-Anchialis*¹⁰. В т. н. *Ravennatis Anonymi cosmographia* (=RA) те гласят: *Martianopolis-Panusion-Scatras-Carsalon-Aquis Calidis*.¹¹ IA споменава само: *Marcianopoli-Scatris-Anchialis*.¹² Станцията *Scatras* се среща и у Прокопий между построените или възобновени крепости под формата *Σκατρίνα*.¹³ Същият автор изрежда между другите поправени крепости в следния ред още *Θερμιά*, *Γεμελλομούντες*, *Ἀσίλβα*, *Κούσκαυρι*, *Κούσκούλι*, *Φοσσάτον*, *Βισδίνα*, *Μαρτιανούπολις*.¹⁴ Крепостите *Κούσκαυρι* и *Κούσκούλι* не принадлежат тук, понеже те са споменати като нови под формите *Κουσκάβιρι* и *Κούσκούλις* в друг списък.¹⁵ Останалите крепости, както са подредени, изглеждат като станции на някакъв път и то вероятно на същия път, за който става тук дума. Дадено е началото на пътя Марцианопол и краят *Θερμιά* т. е. *Aquis Calidis* у RA. *Ἀσίλβα* т. е. *ad Silvam „при гората“* е очевидно име на пътна станция и се отнася навярно за вековните гори на Стара планина. *Βισδίνα* се е намирала в областта на Марцианопол, гдето се срещат изключително местните имена на *-dina*.¹⁶ За останалите крепости ще стане дума по-нататък.

Описанието на аварските нашествия на Балканския полуостров от Теофилакт Симокат и разказа на Малх за двамата Теодериховци съдържат редица подробности, които допълват сведенията на споменатите по-горе римски пътеводители. Първата станция след Марцианопол *Panisso* (TP) *Panusion* (RA), която у Теофилакт Симокат се нарича *Πανυσά* и била превзета, според същия автор, от аварите в 585-586.¹⁷ Тя носи името на р. Камчия или Тича, която в древността се е наричала *Pannysis*, *Πάνυσις*. К. Шкорпил¹⁸ поставя станцията в развалините между селата Султани и Шеремет, Варненско. Според Теофилакт Симокат на реката е имало два моста: един каменен и на неизвестно разстояние един дървен.¹⁹ Дали дървеният мост е обслужвал същия път или някой друг страничен е неизвестно. К. Шкорпил е видял развалини от каменен мост при село Мост (Кюприкьой), Варненско в извивката на р. Камчия. Може би се касае за същия мост. По-нататък пътят е минавал покрай сегашното село Горен Чифлик, от което на 5 км южно е намерена единствената за сега милиарна колона от този път от времето на император Константин I и синовете му (между 333 и 337).²¹ Тук пътят е навиязал в проходите на Стара планина, които се наричали според Теофилакт Симокат *τῆς Προκλιανῆς αἱ διαβάσεις*.²² Проклиана е било първоначално навярно името на укрепления в самия проход, които Теофилакт Симокат

означава с *ἐχυρώματα*.²³ За същите укрепления става дума навярно и у Малх, които той нарича *αἱ πόλεις τοῦ Αἰμου*.²⁴ Този византийски историк разказва, че императорът Зенон бил поканил Теодерих, сина на Валамир, да вдигне цялата си войска, която била разположена на стан в Марцианопол, и да се отправи навътре в страната. Когато дойдел при вратите на Хемус, шял да го срещне стратегът на Тракия. А след като преминал Хемус, шял да бъде посрещнат от други при р. Хеброс и Адрианопол.²⁵ Според К. Шкорпил²⁶ тези укрепления се намирали на седловината, която отделя р. Камчия от р. Чифте дере, между селата Белибе и Голица. Укрепленията са представлявали есерно препятствие за нападателите. Според Теофилакт Симокат²⁷ в 590 г. аварите напразно се опитвали да го превземат. Хаганът стоял четири дни пред укрепленията, които военачалникът Салвиан бил изоставил преди това, за да премине на другата страна. Към 600 г. аварите направили отново несполучлив опит да го превземат и се оттеглили.²⁸ За да избегнат укрепленията в 587 г. аварите минали по пътя Одесос-Месемврия.²⁹ Ако крепостите в списъка на Прокопий, за които споменахме по-горе, се отнасят наистина до пътя Марцианопол-Анхиало, то крепостта *Φοσσάτων* означава вероятно пак същите укрепления и то оная част, в която са били на стан войските. Теофилакт Симокат³⁰ споменава на два пъти също за стан в въпросния проход, като употребява думата *χάραξ*. Той съобщава, че когато пълководецът Коменцийос се отправил на поход срещу аварите откъд Стара планина, той заповядал на по-страхливите си войници да пазят т. н. стан³¹ който се е намирал, както се вижда от разказа, в Стара планина. По-късно, когато Коменцийос напуснал Марцианопол, той се прибрал с цялата си войска, както изрично пише Теофилакт Симокат,³² в стана, где то бил оставил негодните войници. Не далеч от укрепленията в южна посока лежала станцията Scatris, Scatras, *Σκατρίνα*, която според Шкорпил³³ се е намирала северно от с. Хеднатларе до пътя за Гулишкия проход. На няколко места Теофилакт Симокат изтъква, че пътят минавал през вековни гори.³⁴ В началото на горите се е намирала, може би, споменатата от Прокопий станция Ad Siivam. Последната станция пред Анхиало се е наричала според TP Cazalet, а според RA Carsaleon. Теофилакт Симокат споменава на два пъти мястото *Σαβουλέντε Κανάλιον*, което лежало също на пътя Марцианопол-Анхиало и от където се отивало направо в последния град.³⁵ Вече К. Иречек отъждестви в една забележка³⁶ Cazole и Carsaleon с (*Σαβουλέντε*) *Κανάλιον* = (Sabulente) Canaliun. Това отъждествяване е напълно оправдано както от местонахождението на станцията, така и от палеографско гледище. Формите Cazalet и Carsaleon могат да представляват неправилно разчитане на едно първоначално CANALEO. Буквата N може лесно да се смеси с Z и RS в ръкописите, както това се вижда от Табула Пеутингериара³⁷. Буквата O с надредната чертичка за съкращение може лесно да се прочете като T. Теофилакт Симокат съобщава изрично, че *Σαβουλέντε Κανάλιον* било някакво латинска название.³⁸ Следователно *Κανάλιον* представлява транскрипция на лат. Canaliun род. падеж мн. число или друга форма на canalis. В късния латински език думата canalis има още значението на „път“, особено „прям път“.³⁹ Като название на пътни станции canalis в мн. число се среща в пътеводителите, напр. ad Canalis=ad Canales в TP.⁴⁰ Трудно е да се каже обаче на какво точно е транскрипция *Σαβουλέντε*.⁴¹ Тази дума принадлежи очевидно към латинските sabuletum, sabula, sabulo, sabulosus, произведен от sabulum „пясък“ и представлява може би новообразувано прилагателно със завършек entus⁴² по подобие на aquilentus покрай aquosus, bicculentus покрай biccusos spinolentus покрай spinosus и т. н. Следователно *Σαβουλέντε Κανάλιον* е означавало може би „пясъкливо место на пътищата“ или „песъкливо или пясъчен път“. Наистина Теофилакт Симокат дава едно описание на Сабуленте Каналион, което стои в противоречие с названието. Но то се отнася очевидно за цялата местност, а не за самата станция, съответно крепост. Ето най-същественото от това описание: „То е много красиво и високо място, което се простира до билото на планина, стръмно поле, цялото обкичено с цветни градини. Неговите зелени поляни са празник и пиришество за очите. Там има сенчести кътчета, где то пътникът се скрива в гъстата гора... Изобилни води текат около мястото.“⁴³ Според К. Шкорпил, станцията се е намирала при с. Бейкьой, сега Порой.⁴⁴

Теофилакт Симокат разказва, че от Хемус, съответно Сабуленте Каналион, пълководецът Коменцийос слязъл към Калвомунтис (*Καλβομουντίς*) и Ливидургос *Λιβιδουργός*.⁴⁵ И двете места са се намирали навярно на пътя, който е водел за Анхиало. Първото име *Καλβομουντίς* т. е. Calvomuntis=Calvomontes „Голите планини“ се отнася по всяка вероятност за т. н. малка Айтошка планина, която завършва на изток с връх Биберна. Според К. Шкорпил покрай източното поле на върха имало следи от стария римски път⁴⁶, а при с. Даули, сега Каблешково личали разваленни на старо селище.⁴⁷ Това селище ще да е било навярно Калвомунтис. Прокопиевата крепост *Γεμελλομουντες* = gemellomuntis „планина Близнаците“, за която се спомена по-горе, е може би тъждествена с Калвомунтис⁴⁸ и то по-скоро с върха Биберна, който се състои от две възвишения. Второто име *Λιβιδουργός* трябва да се чете навярно като *Λιβιδουργός* = Liviburgos т. е. „бургът на Ливий“.⁴⁹ В случая се касае или за ръкописна грешка или за дисимилация на второто V (чети *Λιβιδουργός* като Livivurgos), срв. подобни крепостни названия у Прокопий⁴⁹ *Ἀλικανιούρου Στιλιούργου*. Ако въпросното име наистина трябва да се чете така, то ще да е било един от онези бургове, който са били построени по времето на императора Антонин Гий (138—161) за защита на провинция Тракия.⁵⁰

Най-источният или крайморският презбалкански път Одесос - Месемврия, по който през Одесос се е отивало и в Марцианопол, се споменава на кратко от Теофилакт Симокат. Той е имал според ТР и РА следните станции: Odessos-Erite-Templo Iovis-Mesemvria⁵¹. По този път са минали аварите в 587 г., идвайки от Томи, и стигнали в Месемврия⁵². Това се разбира и от думите на Теофилакт Симокат, който казва, че войската на Коменций, която се движела по пътя Марцианопол-Анхиало, била разположена в горите на Хемус на ляво (σκαίβου)⁵³ от варварската от гледище на Цариград. По същия път ще да е минал и полководецът Петър с войската си, който около 595 потеглил от Дризипара и дошел в Одесос и от там се отправил за Марцианопол⁵⁴.

Проконий споменава в списъка Μυσίας⁵⁵ една до друга крепостите 'Ερμούλεντε и Σκατρίνα. Последната крепост е, както вече се посочи по-горе, една и съща с Scatraz, което е лежало на пътя Марцианопол-Анхиало. Първата крепост ще да се е намирала на върхо в географско съседство с втората. Ето защо тя може да се отъждестви с изчезналото сега село Иракли⁵⁶ на брега на Черно море. От пътя Одесос-Месемврия са се отделяли на pewno два клона може би при с. Баня на изток към морето и на запад към вътрешността, които са съединявали 'Ερμούλεντε с Σκατρίνα.

Двата източни презбалкански пътя са се сливали в Анхиало един с друг. От този град могло да се продължи на юг по три пътя: 1) от Анхиало покрай морето за Цариград, 2) от Анхиало през вътрешността пак за Цариград и 3) от Анхиало в западна посока за Бероя. Първият път не се споменава в разглежданите от нас извори. Вторият път, който бил от голямо значение за връзката с Цариград, имал следните станции според ТР: Ancialis-Pudizo-Ut Surgas-Cenopurio-Perintus (от тук за Цариград), а според ΙΑ: Ancialis-Debelco-Sadame-Tarpodizo.⁵⁷ От последната станция се отделял път за Ostodizo⁵⁸ (дн. Хафса) гдето се сливал с главния път от Белград за Цариград. Някои от горните станции се споменават и от РА под формите Usurdas, Tarpudison и Trupudison' Debellion и Sadanne. Аварите минали около 593 и около 600 г. от Анхиало през Тарподизо и Остодизо, което по това време носел името Нике, за Друзипара,⁵⁹ Чурулон⁶⁰ и Перинт⁶¹. По същия път вървели и византийските войски. Около 594 византийската войска тръгнала от Хераклия (Перинт) през Друзипара за Доростол.⁶² Около 595 г. полководецът Петър потеглил пак от Перинт през Друзипара за Одесос⁶³. Най-сетне около 600 Коменций се завърнал по същия път⁶⁴. По-прекия път от Цариград за Анхиало през Перинт-Ценопурио-Утсургас-Тарподизо е бил използван, както изглежда, от византийския император Маврикий в 591/2. Във връзка с това пътуване на императора, Теофилакт Симокат съобщава следната подробност за пътя: На разстояние един ден от Анхиало пътят минавал през бластиста, мъчнопроходима местност по тесен мост. Там наблизо се намирали извори на река, която околното население наричано Κσιβεγипς Ερμούλφος⁶⁵. Според К. Иречек⁶⁶ това е река отъд Ергинус, т. е. Ергене. Издателят на Теофилакт Симокат, Карл де Боор, обаче правилно отбелязва, че това е „Rivus haud longe ab Anchialio urbe Thraciae nascens“⁶⁷. Ако описанието на Теофилакт Симокат и посочването, че въпросната река се е намирала на един път от Анхиало са верни, тази река може да бъде Средечката (Карабунарската), или Айтошката река.

Третият път, който е излизал от Анхиало и е вървял в западна посока, за Бероя е отбелязан в ТР със следните станции: Ancialis-Aquis calidis-Cabilis-Berone-Ranilum⁶⁸. По този път са минали аварите от Месемврия за Бероя в 587 г. който град напразно нападнали⁶⁹. От Бероя те се отправили за Диоклецианопол, който град обсадили безуспешно.⁷⁰ Този град трябва да се отъждестви по всяка вероятност с дн. Хисаря.⁷¹ Следователно, от Бероя пътят продължавал на запад. Дали пътят е минавал някъде напред или през станцията Ранилум, както се приема⁷², е неизвестно. От Диоклецианопол аварите се насочили към Филипопол, който също неуспяли да превземат⁷³. От там през т. н. Астика те дошли при Адрианопол⁷⁴. Диоклецианопол и Филипопол са били, както се вижда, свързани с път. От Филипопол за Адрианопол аварите се движели по известния стар римски път Белград-Цариград.

Историкът Малх разказва, че Теодерих, синът на Валамир, когато дошел при т. н. Врати на Хемус, не бил посрещнат нито от стратега на Тракия, както било уговорено, нито от войските, които били уж на стан при река Хеброс. Той преминал междинната, област, без да срещне никого, и достигнал местата около Сондис (περί Σόνδιν). „Това е висока и голяма планина, пише Малх, която не може да се премине, ако някой преци отгоре“. На нея бил разположен на стан синът на Триарий. Според Вл. и Кар. Шкорпилови⁷⁵, Сондис трябва да се търси в височините между Грудово (Карабунар), и Факия Бургаско, понеже по тези места е минавал римският път от Анхиало за Цариград (вж. по-горе).⁷⁶ Теодерих се е движел обаче по всяка вероятност по пътя Анхиало-Кабиле. От последното място той се е спускал направо към Адрианопол за да се срещне там с византийската войска, както било уговорено (ἀλλῃ ἀναντήσασθαι δύναμιν πρὸς τῷ 'Εβζφ καὶ Ἀρδιανουπόλει).⁷⁷ Пътят Кабиле-Адрианопол е минавал покрай Сакар планина, която се спуска стръмно на юг и прави впечатление на голяма и висока планина. Затова най-вероятно се явява да се отъждестви Сондис с Сакар планина.

На север двата източни презбалкански пътя продължавали до река Дунав. Черноморският презбалкански път вървял от Одесос край морето и достигнал делтата на Дунав

при Новиодунум (дн. Исакача). В 587 г. по този път се отправил византийският военачалник Мартин, който командувал дясното крило на византийската войска (τοῦ μὲν δεξιῶ λόχου ταξιαρχεῖν Μαρτίνω παρεκέλευτο), срещу аварите в Томи (Кюстенджа).⁷⁸ Аварите контра-атакули и по същия път нахлули чак до Месемврия.⁷⁹

Вторият източен презбалкански път продължавал от Марцианопол право на север за Залдапа и Тропеум Траяни и от там пак за Новиодунум.⁸⁰ Теофилакт Симокат съобщава че когато един отряд византийска войска се отправила за Залдапа, тя погналала на група славяни, които били оплячкосали както Залдапа, така и Акве и Скопи (τὰ γὰρ Ζαλδαπά καὶ Ἀκὺς καὶ Σκόπις),⁸¹ а византийският полководец Петър преди да стигне в Залдапа минал през крепостта Пистос (ἐπὶ τὸ Πιστοῦ γίνεται φρούριον, μετὰ ταῦτα πρὸς τὰ Ζαλρα πά ἀφικνεῖται)⁸² Следователно, Акве, Скопи и Пистос са лежали на пътя за Залдапа.⁸³ От Залдапа е водел път за (Ζικίδιβα) на Дунава. Това може да се заключи от следните места у Теофилакт Симокат: В 585/586 г. аварите превзели между другите градове още Доростол, Залдапа, Марцианопол и Тропеум Траяни.⁸⁴ Ясно е, че тези градове са били свързани помежду си с някакъв път. Около 595 г. византийският полководец Петър се отправил за Ятрум от Марцианопол през Залдапа.⁸⁵ Няколко години по-късно около 600 г. Коменциол минал през Зикидива за Ятрум. Марцианопол е бил свързан с Дунава не само през Залдапа-Зикидива, но и направо с Доростол, който път е отбелязан в TP с следните станции: Durostero-Palmasis-Marcianopolis. От други извори се вижда, че този път е имал още следните станции: Γεζίδινα или Γηδινά, Κοῦρηστρις (Equestris, "Ἀδινά, Τιλικίων (Tilicium)⁸⁷. В разглежданите от нас извори пътят Марцианопол-Доростол не се споменава.

Вече К. Иречек⁸⁸ е отбелязал, че аварите са използвали за нашествията си в византийската империя крайдунавския римски път. По същия път са се движели и византийските войски срещу тях. Ако се подредят крайдунавските селища, споменати в аварските нашествия или в византийските походи, от запад към изток, получава се следният маршрут: Singidunum-Viminacium-Aquis-Bononia-Ratiaria-Augustae-Palasolon-Aseum-(Se) Kurica-Theodoropolis-Novas-Latarkion-Tatrum-Appiaria-Dorostolon-Zikidiba-Zaldapa-Pistus-Marcianopolis.⁸⁹ Този маршрут отговаря на крайдунавския римски път, отбелязан в TP и RA със следните станции: Singiduno-(Tricornio-Monte aureo-Margum Fl.) Viminatio-(Punicum-Vico Cuppe-Ad Novas-Ad Scrofulas-Faliatis-Jerulafis-Unan-Egeta-Clevora)-Ab Aduas-(Dortico-Ad Malum)-Ratiariis-(Remetodia-Almo-Pomodiana-Camistro-Regiannm)-Augustiis-(Pedonianis-Esco-Vio)-Anasamo-Securispa-(Dimo)-Ad Novas-Latro-(Trimamio-Pristis-Tegrie)-Appiariis-(Trasmarisca-Nigrinianis-Tegulicio)-Durostero-Sagadava-(Palmatis)-Marcianopolis, а в IA: Viminatio-(Cuppe-Novas-Talia-Egera)-Aduis-Dortico Bononia-Ratiaria-(Almo-Cebro)-Anqstis-Varriana-Valeriana-Oesco-Uto)-Securispa-(Dimo)(Novas-(Scaidava-Trimammio-Sexantapristis-Tigra)-Appiaria-(Transmariscam-Candidaina-Teclitio)-Dorostoro-Sucidava. Между станциите, дадени в римските пътеводители не се срещат две станции, споменати от Теофилакт Симокат: Паластолон и Теодоропол. Вече К. Иречек отъждестви Паластолон с Палациолум, което се споменава у Прокопий⁹⁰, като предмостово укрепление на Дунава и е лежало не далеч от Ескус. Следователно, то замества името на този град у Теофилакт Симокат. Теодоропол се споменава също от Прокопий, като нов град, построен от императора Юстиниан I наречен на името на неговата жена Теодора.⁹¹ Според Д. Дечев⁹² това е Димум. Това отъждествяване е неприемливо, не само защото Прокопий пише изрично, че е бил нов град, но и поради това, че Димум под формата Διμῶ вм. Διμῶ се привежда от същия автор в списъка на поправените крепости.⁹³ Между Секуриска, дн. Църквица на Дунава, и Нове, дн. Стъклен, единствените нови градове, които не се споменават в изворите преди 6 в., са Никопол и Свищов. Първият град трябва да се изключи, поради обстоятелството, че според Прокопий, между Секуриска и Теодоропол се е намирала крепостта Квинтодимум, може би по-късният Никопол. Следователно, Теодоропол е лежал доста далеч от Секуриска. Ако се прибави и Димум, то въпросният град се е намирал на много по-далечно разстояние отколкото отстои дн. Никопол от Секуриска. Следователно, остава най-вероятно да се приеме, че Теодоропол е дн. град Свищов или е бил близо до него. Ζικίδιβα, което се среща и у Прокопий под формата Ζικίδεβα между поправените крепости покрай Дунава,⁹⁴ трябва да е отъждестви навярно с Sagadava TP (=RA Sancidapa), Sacidava NO XXXIX 12 и Sucidava IA, които форми предават очевидно изопачено първоначалното име.

За последен път крайдунавският път е бил използван от аварите, навярно през 626 г., когато те заедно с славяни и перси, обсадили Цариград. Според едно несигурно сведение, Никопол на Дунава бил основан от византийският император Хераклий в чест победата му над персите.⁹⁵ Ако на това сведение може да се вярва, то в случая се касае може би по-скоро за победа над аварите, спечелена на крайдунавския път.

Писмените сведения за използването на старите римски пътища от варварите по време на техните нашествия на Балканския полуостров биха могли да бъдат допълнени, оточнени и разширени по археологически път въз основа на колективни монетни находки и други съкровища, зарити в земята, поради варварски нашествия. Техното системно локализиране биха начертали пътищата на тези нашествия. Една цялостна работа в това отношение, за която не липсват опити, би била извънредно полезна. Тъй като въпросът кой и до кога са били използвани старите пътища, е от значение не само за историята на самите пътища и изобщо за старата география на Балканския полуостров, но също

така и за осветляването и правилното разбиране на някои исторически обстоятелства събития, за които обичайните писмени извори не дават достатъчно сведения. Един добър пример за това ни дават сведенията за създаването на Българската държава на Балканския полуостров.

Според Теофан⁹⁶ и патриарх Никифор,⁹⁷ основните извори за това събитие, византийският император Константин IV (668—695), когато се научил, че отвъд Дунава в т. н. Огрос се настанили българите и нападнали и опустошавали всичките отсам Дунава т. е. византийските владения, решил да ги прогони и унищожи. За тази цел той заповядал пехотната войска да се отправи за Огрос и Дунав по суша, а флотата да следва покрай брега. Едва ли може да има съмнение, че византийската войска и за този поход е използвала най-източния презбалкански път, който е водел, както се посочи по-горе, по край морето от Месемврия през Одесос за Новодунум на Дунава. Така сухопътна войска е могла да държи постоянна и тясна връзка с флотата. Поради лошата блатлива местност на Дунавската дельта, византийската войска, според горните извори не могла да завърже сражение с българите. А византийският император наистина или привидно поради смисли болки в краката, напуснал бойното поле и с пет кораба се отправил за Месемврия за да прави бани, вероятно в прочутите Акве калиде, дн. Бургаски бани. Всред византийската войска обаче се пръснал слух, че императорът в същност избягал, и тя започнала да отстъпва и да се връща назад. Този момент българите използвали и се втурнали след отстъпващата войска, която започнала да бяга. Те преминали Дунава и по пелите на византийската войска, която търпяла удари след удари, дошли при т. н. Варна близо до Одесос (*ἐπὶ τὴν λεγομένην Βάρναν πλησίον Ὀδύσσεως*). Споменаването на тези две имена показва, че както византийската войска, така и българите вървяли по римския път Новодунум-Марцианопол-Одесос. При Варна българите преустановили, както изглежда, преследването, понеже от тук нататък започнали укрепените балкански проходи, за които стана по-горе дума, и които представлявали сериозна пречка за понататъшното преследване и нахлуване на българите.

След окончателното установяване на българите в днешна Северна България, те преселили племето севери от предната част на прохода Веригава към източните места (*ἐπὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη*).⁹⁸ Тези източни места са без съмнение Варненско и планинските места около двата източни презбалкански пътя. Така българите запушили за винаги достъпа на византийските войски през споменатите пътища, които тогава са били използвани за последен път от тях. Това е била без съмнение и една от причините за преселването на славянското племе севери на изток.

В 708 г., когато Юстиниан II дошъл с флота в Анхило на поход срещу българите и войската се пръснала по полята да събира фураж за конете, съгледвачите на българите ги наблюдавали от планините и българската войска се спуснала и нанесла страшно поражение на византийците.⁹⁹ От тази случка се вижда ясно, че най-източната част на Стара планина е била окончателно в ръцете на българите.

Няколко години по-късно в 712 г. българите минали вероятно през най-източния Балкански проход и, като използвали стария крайбрежен път от Анхило за Цариград, стигнали тайно по него до Филея и от там нападнали и оплячкосали околностите на Цариград.¹⁰⁰ Изглежда по същия път е минал и Тервел с Юстиниан II, когато е отивал в Цариград, за да го възстанови на престола. Указание за това дава Теофан, когато съобщава, че в Месемврия завършващият се Юстиниан бил посрещнат от бъдещия император Лев III, който му подарил 500 овци.¹⁰¹

Горните примери показват достатъчно ясно, какво голямо значение има изучаването на старите пътища за изясняване на някои събития.

Бележки

¹) Извори (—Извори за българската история) II, София 1953, 189

²) Извори III, София 1959, 343

³) Извори II 341 и сл.

⁴) п. т. 176 и сл.

⁵) К. Шкорпил, ИБАД I, 1910, 154 и Ив. Велков, Годишник на Народния музей 1922—1925, София 1925, 128

⁶) Извори II, 25 и сл.

⁷) В. Геров, Романизмът между Дунава и Балкана II, ГСУ ФФ XVII 1952, 7(23). За пътя вж. К. Иречек, Военният път от Белград за Цариград и Балканските проходи, София 1932, 114 и сл., Вл и Кар. Шкорпил, Некои бележки върху археологическите и историческите изследвания в Тракия, Пловдив 1885, 90 и сл., В. Аврамов, Траяновият път от Карпатите за Пловдив, ИБАД IV, 1914, 226 и сл.

⁸) Аврамов 230 и сл.

⁹) Извори III 352 и сл.

¹⁰) Извори II 26

¹¹) п. т. 394

¹²) п. т. 32 и сл.

- 13) Извори III 177
- 14) п. т. 178
- 15) п. т. 176
- 16) V. Besevliev, Amlaidina und Sippe, Балканско езикознание III, 1961, 67 и сл.
- 17) Извори III 299
- 18) К. И Х. Шкорпил, Североизточна България в географическо и археологическо отношение, Мсб. VIII, 1892, 46 и сл.
- 19) Извори II 301 и сл.
- 20) Мсб. VIII, 46
- 21) М. Мирчев, Латински епиграфски паметници от Черноморието, Известия на археологическото дружество Варна, IX, 1953, 73
- 22) Извори II 318
- 23) п. т.
- 24) Извори I, София 1954, 136
- 25) п. т.
- 26) Мсб. VIII, 4 и сл., Стратегически постройки в Черноморската област на Балканския полуостров, Byzantinoslavica II, 1930, 218 и сл.
- 27) Извори III 319
- 28) п. т. 346
- 29) п. т. 302 и сл.
- 30) п. т. 299 и сл.
- 31) п. т.
- 32) п. т.
- 33) Мсб. VII 45 и сл.
- 34) Извори III 301 и сл., 303, 304
- 35) п. т. 304 и 319
- 36) Военният път 142
- 37) В. Бешевлиев, Латинските местни имена в Мизия и Тракия, ИАИ XIX, 1955, 293
- 38) Извори III 300 и сл.
- 39) Бешевлиев пр. съч. заб. 5
- 40) RE III 1456
- 41) Опит за обяснение у Ив. Дуйчев BZ XLI, 1949, I
- 42) Бешевлиев пр. съч. 293 и сл.
- 43) Извори III 301
- 44) Мсб. IV, 1891, 131 и сл., Мсб. VIII 44 и сл.
- 45) Извори III 307
- 46) Мсб. IV 131
- 47) п. т. 145
- 48) Бешевлиев. пр. съч. 274 и сл.
- 49) Извори III 166
- 50) Г. И. Кацаров, Антични паметници из България, ИАИ IV, 1927, 107 и сл.
- 51) За този път вж. К. Шкорпил, Мсб. III, 1890, 13 и сл., Мсб. VII 31 и сл.
- 52) Извори III 302
- 53) п. т. 303
- 54) п. т. 330 и сл.
- 55) п. т. 177
- 56) Мсб. VIII 36
- 57) За този път вж. Мсб. 141 и сл., Г. п. Аянов. Стари пътища и селища край тях през Странджа и Сакар, ИАИ XV, 1946, 110 и сл.
- 58) Братя Шкорпилови, Паметници на Българско I, София, 1888, 63 и сл., Аянов пр. съч. 99 и сл.
- 59) Извори III 319, 347
- 60) п. т. 320
- 61) п. т. 319
- 62) п. т. 321
- 63) п. т. 330
- 64) п. т. 346
- 65) п. т. 316 и сл.
- 66) Военният път 75
- 67) Theophylacti Simocattae Historiae ed. C. de Boor, Lipsiae 1887, 340
- 68) За този път вж. Мсб. IV 132 и сл.
- 69) Извори III 309
- 70) п. т. 310
- 71) V. Besevliev, Wo lag der Bischofssitz Diokletianopolis in Thracien, Балканско езикознание IX, 1964, 49 и сл.
- 72) Вл. и Кар. Шкорпил. Некои бележки 102, Паметници 48, Д. Цончев. Римският път Philippopolis-Carasura и разклоненията му при Ranihum, ГПлНБМ, 1940—1941. София 1942, 54—57

- 73) Извори III 310
- 74) п. т.
- 75) Извори I 136—137
- 76) Некои бележки 24 и сл.
- 77) Извори I 136—137
- 78) Извори III 300
- 79) п. т. 302
- 80) К. Шкорпил, ИРАИ X, 1905, 492 и сл. в Българска историческа Библиотека, год. II т. 2, София 1929, 111, Мирчев, цит. съч. 70 и сл.
- 81) Извори III 332
- 82) п. т. 333
- 83) В. Бешевлиев, Из късноантичната и средновековна география на североизточна България, ИАИ XXV, 1962, 4
- 84) Извори III 299
- 85) п. т. 333
- 86) п. т. 345
- 87) Бешевлиев, пр. съч. 6
- 88) Военният път 50 и сл.
- 89) Бешевлиев, Латинските местни имена 280 и сл.
- 90) Военният път 50 и сл.
- 91) Извори III 168 и сл.
- 92) Die thrakischen Sprachreste, Wien 1958, 136
- 93) Извори III 177
- 94) п. т.
- 95) F. Kanitz, Donau-Bulgarien, II 2 Aufl. Leipzig 1880, 52
- 96) Извори VI, София 1960, 263
- 97) п. т. 295 и сл.
- 98) п. т. 264
- 99) п. т. 267 и сл.
- 100) п. т. 268. За този път вж. Мсб. IV 119 и сл., 126 и сл., Аянов 106 и сл. Пътят е имал според ТР следните станции: Ancialis-Apollonia-Thera-Buatico-Scyllam-Philias-Thimae-Sycas-Constantinopolis (RA: Anchialis-Apollonia-Tira-Burtinum-Bilias, Filias-Thimae Sycas-Constantinopoli nobilissima.
- 101) Извори VI 268

БУКВЕНИТЕ ЗНАЦИ ВЪРХУ РУСКИТЕ МОНЕТИ ОТ 1751—1914

Д-р СТРАХИЛ Б. ИВАНОВ

Върху руските сребърни и медни монети от 1751—1914 г. се срещат различни буквени знаци, които смущават начинаещия колекционер при събирането и изучаването им. Разясняването на буквените знаци има значение, не само защото ще даде осветление по този неизвестен за тях въпрос, но и затова, че, разбирайки значението им, те ще могат да попълват своите колекции по номинал и година на сеченето на монетата и по монетен двор, в който е сечена. Познавайки знаците по монетите, те ще могат с приблизителност да определят годината на сеченето на монетата, ако тя не е запазена.

С малки изключения, при всички монети от този период се констатира два вида буквени знаци: на лицевата страна на монетата под краката на орела между последните и опашката се намират две букви, които означават инициалите на началника на монетния двор, в който са сечени; на обратната страна на монетата под думата „копейки“ се намират две или три букви, които означават името на монетния двор, в който е сечена тя.

Известно е, че в Русия монетите от този период са сечени в 6 монетни двора: Московски, Санктпетербургски (Ленинградски), Екатеринбургски (Свердловски), Сузунски, Колпински и Тифлиски.

В Московския монетен двор са сечени монети от 1751—1775 г. Върху монетите от този период на обратната страна на монетата се намират буквите „М. М. Д.“ (Московский монетен двор), или „М. М.“ (Московская монета), или „М. Д.“ (Московский двор). На лицевата страна на монетите се срещат и букви, инициали на началниците на монетния двор:

А. А. Афанасиев — монети, сечени в 1751 г.	
Е. И. — Игор Иванович	1752—69 г.
Е. И. — Игор Иванович	1752—69 г.
И. П. — Иван Павильщиков	1753—54 г.
М. Б. — Михаил Бобровщиков	1754—57 г.
Д. М. — Данила Мочалкин	1762—70 г.
А. Ш. — Алексей Шнезе	1766—68 г.
С. А. — Степан Афанасиев	1774—75 г.

В Санктпетербургския монетен двор са сечени монети от 1751—1914 г. На обратната страна на монетите от този период се срещат буквите „С. П. Б.“, или „С. П. М.“

(Санктпетербургская монета). На лицевата страна на монетите от този период се срещат следните букви, инициали на началниците на монетния двор:

И. М. — Иван Марков	1751—1758 г.
И. Ш. — Илья Шагин	1752—53 г.
Я. И. — Яков Иванович	1752—1766 г.
Н. К. — Назар Котузов	1758—1763 г.
С. А. — Степан Афанасиев	1764—1770 г.
А. Ш. — Алексей Шнезе	1766—1772 г.
Е. И. — Егор Иванович	1767—1768 г.
Я. Ч. — Яков Чернишев	1770—1776 г.
Ф. Л. — Феодор Лисенков	1773—1779 г.
И. З. — Иван Зайцев	1780—1783 г.
А. Г. — Авраам Гоциус	1781 г.
М. М. — Михаил Михайлов	1783—1784 г.
Я. А. — Яков Афанасиев	1785—1793 г.
А. К. — Андрей Коуберг	1793—1795 г.
И. С. — Иван Сабельников	1796 г.
Г. Л. — Григорий Львов	1797 г.
Ф. Ц. — Феодор Цегреус	1797—1801 г.
М. Б. — Мих. Бобровщиков	1798—1799 г.
О. М. — Осип Мехджер	1798—1801 г.
А. И. — Алексей Иванов	1801—1803 г.
Ф. Г. — Феодор Гельман	1803—1817 г.
Х. Л. — Христофор Лео	1804—1805 г.
М. К. — Михаил Клайнер	1808—1809 г.
П. С. — Павел Ступицин	1811—1825 г.
М. Ф. — Михаил Феодоров	1812—1822 г.
П. Д. — Павел Данилов	1820—1834 г.
Н. Г. — Николай Грачев	1825—1842 г.
А. Ч. — Алексей Чадов	1839—1843 г.
К. Б. — Константин Бутенев	1844—1846 г.
А. Г. — Александър Гетов	1846—1857 г.
Н. Й. — Николай Йосса	1848—1877 г.
Ф. Б. — Феодор Блюм	1856—1861 г.
П. Ф. — Павел Фолендорф	1852—1862 г.
М. И. — Михаил Иванов	1861—1863 г.
А. Б. — Александър Белозеров	1863 г.
А. С. — Аггей Свечин	1864—1865 г.
Н. Ф. — Ник. Фолендорф	1864—1882 г.
С. Ш. — Сергей Шостак	1865—1866 г.
Д. С. — Дмитрий Сабанеев	1882—1883 г.
А. Г. — Аполлон Гросхоф	1883—1899 г.
Э. Б. — Эликум Бабаянц	1899 г.
Ф. З. — Феликс Залеман	1899—1901 г.
А. Р. — Александър Редько	1901—1905 г.
Э. Б. — Эликум Бабаянц	1906—1913 г.
В. С. — Виктор Смирнов	1913—1914 г.

(На монетите от 1914 г. има само инициалите „В. С.“, като липсват такива на монетния двор, а при монетите от 1915—16 г. въобще липсват буквени знаци!).

В Екатеринбургския монетен двор са сечени монети от 1810—1839 година. На обратната страна на монетите от този пе-

риод се срещат буквите „Е. М.“ (Екатеринбургская монета). На лицевата страна на монетите от този период се срещат следните букви, инициали на началниците на монетния двор:

Н. М. — Николай Мунд	1810—1821 г.
И. Ф. — Иван Фелькнер	1811 г.
Ф. Г. — Франц Герман	1818—1823 г.
П. Г. — Петр Грамматчиков	1823—1825 г.
И. Ш. — Иван Шевкунов	1825 г.
И. К. — Иван Колобов	1825—1830 г.
Ф. Х. — Феодор Хвоцкинский	1830—1837 г.
К. Т. — Константин Томсон	1837 г.
Н. А. — Николай Алексеев	1837—1839 г.

В Колыванския монетен двор, наречен още „Барнаулский“, или „Нижне-Сузунский монетный двор“ са сечени монети от 1766—1847 г. До 1781 г. са сечени т. н. „Сибирски“ регионални монети от прочутата Колыванска мед, съдържаща сребро и злато. Монетите, сечени след тази дата до 1830 г., носят руският държавен герб. При всичките тези монети, освен при монетите от стар образец (тип), сечени през 1766—67 г., се срещат буквите „К. М.“ (Колыванская монета), а от 1830—1847 г. се срещат буквите „С. М.“ (Сузунская монета). При тези монети след 1810 г. се срещат следните букви, инициали на началниците на монетния двор:

П. Б. — Петр Березовский	1810—1811 г.
А. М. — Алексей Малеев	1812—1817 г.
Д. В. — Дмитрий Вчтов	1817—1818 г.
А. Д. — Алекс. Дейхман	1818—1821 г.
А. М. — Андрей Мевнус	1820—1830 г.

В Колпинския монетен двор са сечени монети от 1818—1821 г. При тези монети се срещат буквите „К. М.“ (Колпинская монета), както и следните инициали:

М. К. — Михаил Клейнер	1810—1811 г.
П. С. — Павел Струпицин	1811—1814 г.
Я. В. — Яков Вилсон	1820—1821 г.

В Тифлиския монетен двор са сечени монети от 1804—1833 г. На обратната страна на монетите се срещат буквите „Г. М.“ (Тифлиская монета), а на лицевата страна се срещат инициалите на следните началници на монетния двор:

П. З. — Петр Зайцев	1804—1806 г.
А. К. — Алексей Карпинский	1806—1824 г.
А. Т. — А. Трифонов	1810—1831 г.
В. К. — Вас. Клейменов	1831—1833 г.

Да се надяваме, че настоящите пояснения ще бъдат от полза на младите колекционери-нумизматици при попълване на техните колекции.

МОНЕТНА НАХОДКА В С. КНЯЖЕВА-МАХАЛА, МИХАЙЛОВГРАДСКО

През 1965 г. в с. Княжева махала, Михайловградско (бивша Ломска околия), в местността „Турското“ в един от блоковете на ТКЗС на мястото, където в миналото се намираще къщата на турски чифликчия, по време на оран с трактор беше

изорано монетно съкровище. Монетите бяха разграбени от кооператорите на една бригада от ТКЗС, която е работела в този момент наблизко. Впоследствие последните са били иззети от кооператорите и

предадени на Ломския археологичен музей. Находката се състоеше от около 150 сребърни монети от турските султани Ахмед II, Мустафа II и Ахмед III (1690—1730 г.), както и от сребърни австрийски галери от Леополд I, Карол VI и сребърни дукати от Рагуза (около 1730—1775 г.).

След падането на Търновското и Видинското царство под турско робство (1393 и 1396 г.), султан Баязид взема мерки за заздравяването на западната част на своята империя и определя Видин за санджак, подчинен на властта на Румелийския бейлербей със седалище София. Във Видинския санджак влизали каазите Бдинска, Ломска, Ряховска, Врачанска, Берковска, Кутловишка, Соколска, Белоградчишка, Кулска, Свръшлишка и Кладовска. При Мохамед II санджаците и каазите били разпокъсани на многобройни поземлени участъци (тимари и займати), които били раздавани на разни военни чинове (спахии, тимари, займи и еничари) за заслуги през време на войните. През XV и XVI в. тези владения се предавали само по наследство, а през XVIII и XIX в. станали собственост на спахиите, които започнали да ги разпродават. От този период в Ломската кааза са съществували много спахийски владения, някои от които са били разположени в с. Василевци, Асанова махала (сега с. Динково), Джембекова махала (сега с. Княжева махала) и Киселево. В с. Княжева махала турският чифлик съществувал доскоро и земите му бяха разпродадени на местното

население от властта през годините 1935—40 година.

Предполага се, че въпросната монетна находка е била заровена в двора на имението на спахията по времето около 1772—1793 г., когато след неуспешните войни на Турция с Австрия и Русия в Турската империя настъпват години на анархия и в страната вилнеят кърджали и еничари. Възможно е това да е станало и по времето на бунтовете на Осман Пазвантоглу, от чийто набези и военни действия във Видинския санджак не са могли да се опазят дори и самите спахии. За усмиряване на немирния бунтовник султаните Абдул Хамид I и Селим III нееднократно са изпращали наказателни експедиции, които са минавали през земите на Видинския санджак. Местното население е било подлагано на нечувани насилия и грабежи. Твърде вероятно е в тези неспокойни времена владетелят на имението, след като е скрил съкровището, да е бил убит, а имението да е било дадено на друг спахия, или продадено и поради тези причини местонахождението и съществуването на последното да са останали неизвестни за по-сетнешните му собственици.

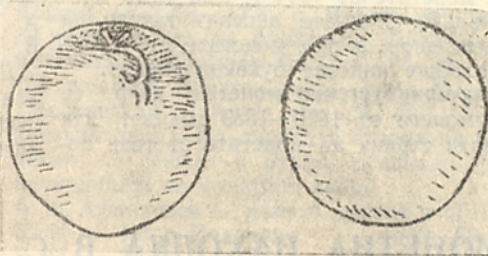
Въпросната монетна находка хвърля светлина и дава данни за съществуващите по онова време оживени търговски връзки на населението от този край с редица европейски страни (Австрия, Дубровник и др.), поради което тя представлява значителен интерес.

С. Б. И.

Любопитни факти

ЕДНО СЪКРОВИЩЕ СЪС ЗАГАДЪЧНИ МОНЕТИ ОТ ДРЕВНОСТТА

За музея в Севлиево е откупена една находка със сребърни монети, които представят изненада в нумизматиката от древността. Находката е открита случайно в село Градище, Севлиево. Както при повечето находки, монетите на брой 480 са били вложени в един глинен съд. Той е с форма, характерна за латенска епоха. Това обстоятелство помага да се датират монетите. Монетите са ковани. Те имат диаметър 16—18 мм и всяка от тях тежи средно 3 гр. Предната им страна е оставена без изображение. Тя е гладка. На обратната страна във всички екземпляри се вижда част от стилизиран образ, наподобяващ крак на животно с три дълги и разперени пръста (обр. 1). Интересно е, че този образ е отпечатан върху четиристотинте монети с няколко мо-

нетни печата. Ако въпросните плочки от сребро с този едва отпечатан стилизиран образ не бяха намерени в античен съд и покрити със зелена патина, която мъчно се чисти с химикал, бихме допуснали, че пред нас има някаква мистификация от ново време. Толкова необичайни са тези

монети от древността.

В античната нумизматика са познати монети, в които върху лицевата страна, вместо релефния образ на Херакъл, се вижда просто една издутина. Това са познатите варварски имитации на тетрадрахми и драхми на македонския цар Филип III Аридей. Но при новооткритите монети върхуността е съвсем гладка. Необяснимо е защо предната страна на тези монети е оставена без какъвто и да е образ. В древността тя се е смятала за главна и върху нея винаги без изключение се е поставяла главата на божеството-покровител или по-късно — главата на самия владетел, от чието име са ковани монетите.

Укриването на сребърните късове в земята във вид на съкровище, показва, че те са служили като платежни средства през елинистическата епоха. Но ноя организирана власт може да е пусяла в обращение тези загадни монети? Те не приличат по външния си изглед на нито една от познатите монети, сечени и циркулирали в Тракия. Силно стилизираният образ, наподобяващ животински или птичи

крак, напomnia някоя от силно стилизираните образи на тракийските подражания на тасоските тетрадрахми. Но това е само външното сходство, дължащо се на опростеното представяне на част от образа, доведено до орнамент. Поради изтъкнатото сходство в стилово отношение, ние мислим че печатите за тези монети са изработени от някой гравьор-тракиец. Поради фрагментирано отпечатания образ ние не можем да установим какво изобщо е представлял този отличителен белег. Ние сме склонни да приемем, че имаме работа с парични знаци от сребро на някое от многобройните тракийски племена, така, както са ковали свои монети през елинистическата епоха (II—I в. пр. н. е.) редица гетски племена във Влашко и Молдава. На всеки случай въпросът за по-вероятно определение и класифициране на тези загадни монети остава открит, докато не се намерят други монети с по-ясно отпечатан образ върху opakото им, който би помогнал да се направи някакъв извод за тях.

Т. Г.

МОНЕТА ОТ ПЛАСТМАСА — ПАРИЧЕН ЗНАК НА БЪДЕЩЕТО?

В течение на вековете хората са търсили и нагаждали най-различни твърди материали за направата на пари. Били са използвани с нееднакъв успех и продължителност металите електрон, злато, сребро, платина, желязо, олово, месинг, алуминий и пр. При липса на благородни или полублагородни метали, държавите са прибегвали и до други твърди материали. Така, след Първата световна война победена Германия се изправя в първите години пред големи финансови затруднения. За нуждите на вътрешния пазар се пускат монети от порцелан. Този материал е имал добри качества: голяма твърдост, лекота и евтино производство. Но направеният опит не е получил широко приложение и е бил скоро изоставен. Днес те са много търсен обект от колекционерите на модерни платежни средства.

Неотдавна в една от книжките на известията на нумизматичното дружество в Мексико е разгледан подхвърления в един английски вестник въпрос за монетата от пластмаса, като монета на бъдещето. Ние сме свидетели, че пластмасата добива приложе-

ние във всички клонове на индустрията. Тя измества редица основни тъкани и дори твърди метали и пр. Може да се каже, че пластмасата се явява като универсален заместител на много елементи при направата на хиляди вещи, необходими в бита на съвременния човек.

Ето защо и набързо подхвърлената идея пластмасата да бъде приложена и в монетното дело не е далечна от реализиране.

Коментаторът на съобщението в английския вестник, като разглежда този въпрос, е побързал да изтъкне предимствата на монетата от пластмаса. Тя ще бъде лека и леснопреносима, което е едно голямо предимство пред все още тежките метални монети. Новата монета ще е устойчива и ще трае дълго време. Няма да се изтъкват образите и надписите по нея. Приготовлението ѝ ще бъде много евтино, в сравнение с това на паричните знаци от метални сплави. Същият автор предлага бъдешите монети от пластмаса да са с различни цветове, подобно на пощенските марки, за да се отличават бързо разните стойности.

Само едно нещо смущава коментаторът в мексиканското списание — няма ли такава монета да бъде лесно подправяна от заинтересовани за лесни печалби хитреци, така както се е случвало в древността с лятите монети от мед, по време на римската република (III век пр. н. е.) и затова римският сенат е побързал да въведе ковани монети от сребро.

Накрая същият автор пише, че ве-

че пластмасата е използвана и в медальорското изкуство. С успех са били изработени някои възпоменателни медали от този материал на бъдещето. Интересно е дали някоя от държавите в Европа или Америка биха възприели подхвърлената идея за монета от пластмаса, най-малко за емисииите от дребни стойности, предназначени да обслужват домашния пазар.

Т. Г.

Новости и съобщения

НОВА ВЪЗПОМЕНАТЕЛНА МОНЕТА

НАЧО НИКОЛОВ

През 1966 година обществеността у нас отдаде нужното внимание и почит към делото на изтъкнатия наш учител и културен деец Климент Охридски, по случай 1050 години от неговата смърт.

За отбелязване на това събитие в българското монетно дело, Министерството на финансите и Българска народна банка направиха предложение до Правителството за издаване на юбилейна монета с образа на Климент Охридски. В резултат на това Министерският съвет с решение № 130 от 30 март 1967 година възложи на Министерството на финансите, респ. на Монетния двор насичането на една монета с номинал 2 лева. Съгласно същото решение монетата трябва да бъде изработена от медно-николова сплав (мелихор), да има диаметър 30 мм, тегло 11гр и отстрани да бъде назъбена.

Постоянният художествен съвет при Съюза на българските художници възложи на скулпторите Валентин Старчев и Крум Дамянов изработването на моделите. По дадена тематика и задължителни реквизити, авторите разработиха оригинални проекти, които бяха одобрени от съвета.

На лицевата страна на монетата е изобразен Климент Охридски в ця-

ръст по оригинала на дърворезбата в църквата „Св. Климент“ в гр. Охрид. От лявата страна на образа отгоре надолу е поставено името на юбилея „Климент“, под него годината „916“, а от дясната страна на образа в същото подреждане на буквите — „Охридски“, под него пък годината „1966“.

На обратната страна на монетата е изобразена цифрата „2“, под нея думата „лева“. Тези реквизити на монетата са разположени между две отвесно спускащи се старобългарски плетеници, взети от иконостаса на същата църква. Най-отгоре в два хоризонтални реда стои надписът „Народна република България“.

Възпоменателната монета „Климент Охридски“ е пусната от Българската народна банка в обращение от 30 август 1968 година.

КОНКУРСЪТ ЗА ЮБИЛЕЙНИ МОНЕТИ ПО СЛУЧАЙ 90 ГОДИНИ ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЯ

През 1968 година се навършиха 90 години от освобождението на България от османското владичество. За да се ознаменува тази годишнина Министерството на финансите взе решение

да бъдат отпечатани и пуснати в обращение юбилейни монети от сребро с две стойности, — 1 и 2 лева. По този повод бе обявен анонимен конкурс между българските скулптори и художници

Обр. 1

Обр. 2

ци. На това състезание бяха представени 30 пластични и графични проекти за бъдещите монети. За съжаление, този пръв опит да се получи идеен проект чрез състезание на повече художници, не даде резултат. Журито не успя на нито един от проектите, който да отговаря на условията на дадената програма.

Между проектите бе отбелязан по своя оригинален замисъл този с мотото „дери“ (дери). На автора му бе дадено от комисията поощрение от 500 лева. Оказа се, че автор на проектът е скулпторът Добри Н. Лещаров, член на НУ изматичното дружество в София. Скулпторът е имал оригиналната идея да вмъкне в бъдещите монети старинни елементи. Той е предложил за лице на монетите един и същ тип, представляващ стилизирания образ на Търновската крепост (обр. 1) от медните монети на цар Иван Александър със сина му Михаил Асен. Но за съжаление, авторът не е реализирал идеята си докрай. Вместо да даде старинен характер и на

буквите от надписа при изображението той е изписал буквените знаци с модерен блокшрифт. По този начин той не е постигнал единство в стилно отношение. Същото виждаме и в проекта за опакото на монетата от 1 лев. Съгласно програмата Лещаров е възпроизвел образа на опълченеца със Самарското знаме, създаден от Я. Лещин. Докато фигурата е моделирна по реалистичен маниер, буквите от надписа около нея „...от век на век“, са стилизирани и наподобяват някои от славянските буквени знаци. Както виждаме, и тук художникът не е съгласувал фигурата и надписа. Тази несъгласуваност намираме и в проекта за опакото на монетата от 2 лв. (обр. 2). Да се надяваме, че нашият член Лещаров, като е взел под внимание изтъкнатите несъобразности в тези му първи проекти за български монети, ще участва и в бъдещите конкурси с обогатен опит, в който пожелаваме да има още по-голям успех.

Т. Г.

ИЗЛОЖБА НА ФРЕНСКИТЕ КОЛЕКЦИОНЕРИ — НУМИЗМАТИ

Д-Р ЙОРДАНКА ЮРКОВА

На 17 май т. г. в няколко обширни зали на френския монетен двор, историческа сграда, намираща се на левия бряг на Сена, бе открита изложба — конкурс на френските колекционери нумизмати. Тази изложба събуди заслужен интерес всред културната общественост в Париж и бе отворена за посетителите до края на септември т. г.

Огромната работа по организиране и провеждане на изложбата е била извършена под ръководството на френския монетен кабинет, на френското нумизматично дружество и на администрацията на френския монетен двор.

В изложбата са били поканени да вземат участие не само всички френски колекционери, но и колекционери от другите страни, както и професионалисти нумизмати и научни работници — сътрудници в научните институти и музеи във Франция и чужбина, чието участие в изложбата е извън конкурсно.

Организационният комитет под председателството на Жак Ивон, уредник във френския монетен кабинет и председател на френското нумизматично дружество, е представил едно предварително и изрично условие към всички участници в изложбата, а именно —

да се спрат на една определена и конкретна тема из областта на нумизматиката. Те са обаче свободни да разработят тази тема главно чрез монети от своите сборки, както и посредством спомагателни материали, като гипсови отливки, галванопластични копия, графични планове и др. чрез които да комплектуват сериите си и да осмислят своята тематика.

По такъв начин всяка витрина запознава зрителя с една строго ограничена нумизматична тема. Изобилието на тези теми, определено от вкусовете и характера на колекциите на отделните участници, както и участието на специалисти нумизмати, несъмнено обяснява пестротата и тематичното разнообразие, които са най-характерните белези на тази изложба.

Така, наред със съвсем любителските витрини, съдържащи примерно банкнотите на френска западна Африка и Того, други на Камерун, Гвинея и Мали, се намират и витрини, чийто експозиции третират с голям успех теми от чисто научен характер. Такава е витрината с монети от сборката на френския монетен кабинет, подредена с вещина и ерудиция от г-н Жак Ивон. западните монети в Сирия по времето на Мамелюците. Не по-малко интересна е темата, развита от Г-жа Шантал Гастиньо, уредник в сборката на френската банка — „Реализмът в римския портрет, проследен в римските императорски монети“.

Посредством златни, сребърни и бронзови монети, взети от богатата сборка на френската банка и уголемени, артистично направени фотоси, чието художествено въздействие върху зрителя е несъмнено както и чрез подобрени цитати от Светоний и Дион Касий върху някои отличителни портретни черти на отделните римски императори Г-жа Шантал е развила тема, чиито граници надхвърлят рамките на една обикновена любителска изложба.

Да се спрем тук на всички изложени колекции е практически невъзможно, затова ще се опитам да дам една бегла представа, като се спра по-подробно само върху тези колекции, които са най-близки до възможностите и вкусовете на нашите колекционери.

Във входното коридорче-предверие се намират няколко витрини, съдържащи банкноти от различни африкански държави. От него се влиза в най-голямата изложбена зала — Дюпре, в която се намира и най-значителната част от изложените колекции. Това е една голяма зала с огромни прозорци, които осигуряват и през най-мрачните дни едно сравнително добро осветление.

По-голямата част от витрините са под самите прозорци така, че да се изпозва колкото се може повече естествено то осветление. Витрините, намиращи се в средата на залата са вътрешно осветени от сполучливо замаскирани осветителни тела. Главният принцип на подреждане е хоризонталният.

В две високи витрини от двете страни на входа са подредени, върху светло син фон, силно уголемени фотоси на монети, отличаващи се със своята артистична изработка. Така в едната витрина са изложени фотосите — лице на Атинска тетрадрахма II период, главата на Зевс от лицето на тетрадрахмата на Антигон Гонат и портрета на Проб от негов златен ауреус. В другата витрина са изложени 5 фотоси на прочути френски медальони. Между тях два правят впечатление със своето съвършено майсторство. Единият — произведение на големия френски гравьор Гийом Дюпре, представя Хенри IV Бурбон и Мария Медичи, подаващи си ръка, а другият е съвременен медальон на френското нумизматично дружество.

Между колекциите, разположени в тази зала, следва да споменем три любителски, които свидетелствуват както за богатството на самите сборки, така и за научните интереси на техните притежатели. Тук на първо място следва да се спрем на темата, развита от Г-н Пфлаум — „Удоволствието на колекционера“ от редки, неиздадени монети.

Интересът на Г-н Пфлаум е насочен изключително към римските монети от един съвсем ограничен хронологичен период от царуването на Аврелиан до това на Карин. Естествено, това му е дало възможност да събере почти пълните емисии на тези императори и подреждайки ги систематично, да открие и отдели между тях най-редките и непроучени екземпляри. Така, когато един колекционер концентрира максимално вниманието си към една ограничена хронологически област на нумизматиката, той действително може да се специализира и да дойде до резултати, полезни за самата наука.

В своята витрина г-н Пфлаум е поставил увеличени фотоси на най-редките си монети, редом с които се намират и самите оригинали. Между тях се намират и една неиздадена монета, която несъмнено представлява интерес и за нашите нумизмати-музейни работници и колекционери. Това е един антониан от императора Флориан, отсечен в монетарницата в Сердика.

„Какво ни дава една колекция“ — това е темата, разработена от г-жа Бе-

Бернд. Тя е разделила експозицията си на няколко отдела, всяка от които носи по едно подзаглавие. Такива са подзаглавията — „Божества и силени“, „Търсене на идентични матрици“ и т. н.

Отделно са показани монетите с малък модул — хемикхекте и т. н., които са поставени под големи лупи, всяка от които стои върху четирикрака подставка. По този начин посетителят до бива ясна представа върху детайлите и на най-дреоните антични монети. Отделна група представляват препечатаните монети и монетите с прочути еленистични портрети. Тук се намират тетрадрахми от Персей, Филип V и Деетрий Полиоркет. Към отдела най-хубави „белисими“ монети колекционерката е класирала тетрадрахма на Сиракуза, драхма на Лариса и златен статер на Картаген.

В края на своето изложение г-жа Беренд дава в синтезиран вид четирите основни условия, които според нея определят ценността на една монета, а именно: матриците да са гравирани от истински артист и да бъдат напълно запазени, самата монета да е кована с точност и прецизност; образите да бъдат добре центрирани и с висок релеф, самата монета да бъде добре запазена. Без съмнение, запознаването и спазването на тези така добре резюмирани условия, би било от полза за всеки колекционер. Струва ни се обаче, че с тях се обръща внимание преди всичко на артистичната стойност и запазеност на монетата, като напълно е забравена и пренебрегната нейната научна стойност. Има монети, каквито са например т. н. „варваризирани“ подражания, които не отговарят на нито едно от горепосочените четири условия и които все пак са ценни както за нумизмата, научен работник така и за колекционера любител.

С помощта на една рисувана голяма географска карта на Балканския полуостров, Гърция, Мала Азия, и Средиземноморието, върху която са поставени самите монети, като е означен и хронологическия период на отсичането им, г-н Льонен дава на зрителя една добра представа за развитието на античното монетосечене. Така „една любителска колекция“, както скромно г-н Льонен е озаглавил своята експозиция, може чрез уметлото си подреждане, находчивост и богатство да даде много нагледни знания в областта на античната нумизматика.

Добре подредена с вещина и еруди

ция е и витрината на Р. Бастнен, който третира една твърде ограничена тема — Хризмата в нумизматиката на Константиновската династия. Чрез оригиналните монети, гипсови отливки, увеличени фотоси и обяснителен текст, се проследява появата и развитието на хризмата върху късноримските монети, след победата на Константин над Максенций в 312 година.

Брюкселският монетен кабинет е изложил прочутото съкровище от Брюж, намерено в края на миналия век, което съдържа френски и италиански средновековни монети.

Пак от колекцията на френския монетен кабинет г-ца Жакино е развила темата „Кралят—слънце — първи колекционер на царството“. Тук са изложени в оригинал множество документи — сметки за закупуване на монети, камен и др.

Между колекциите на нумизматите професионалисти си трявявало да споменем тази на Ж. Венток — „Монетите на републиката и на Римската империя“. Изложени са 72 отлично запазени денара, между които и някои редкости, каквито е например денара с бюстове на Агрипина и Нерон, този на Нертинакс и др. Хронологията обаче е нарушена чрез отсъствието на монети на близо половината римски императори и императрици от I и II век. За да може именно зрителят да добие една по-пълна и задълбочена представа върху римското монетосечене от този период, то мястото на липсващите екземпляри би могло да се попълни от гипсови отливки или фотоси.

В следващите три малки зали — Ватрен, Дюпон и Дювие са изложени още много колекции които нямат почти никакво отношение към нашата нумизматика и към интересите на българските колекционери и затова поради липсата и на място и на време няма да се спрем върху тях.

Изключение прави само разработената от г-жа Шантал тема върху реализма на римския портрет, за който достойнства вече говорихме.

За големия успех на изложбата не съмнено допринася и луксозно издаденото издание „Колекционери и нумизматични колекции“, издадено по случай откриването на изложбата.

Добрата организация, както и богатството и разнообразието на изложените колекции остават у всеки посетител незаличими спомени.

Въпроси и отговори

ЗАЩО НЯКОИ РЕПУБЛИКАНСКИ ДЕНАРИ СА НАЗЪБЕНИ

Не само на колекционерите, но и на специалистите нумизмати е правело впечатление че се срещат денари, сечени по време на римската република, които са с назъбена периферия. Този техническа особеност на въпросния вид републикански денари е обяснявана различно. Някои са приемали, че римският сенат е пунал в обращение емисии с назъбени денари, за да с възвърне доверието у народа, че денарите са изцяло от сребро, а не от медно ядро, облечено с тънка ципа от сребро, ковани поради финансови затруднения на сената. Това са денарите, сечени през време на гражданската война. Разбира се, тези фалшифицирани от самата власт монети е трябвало да бъдат изтеглени от обращение.

Предложеното обяснение не е задоволително, тъй като се срещат и екземпляри с назъбена периферия, в които под сребърната покривка се открива ядро от мед. Английският нумизмат Метинли, като е проучвал въпросния вид денари, е достигнал до извода че тези денари са ковани нарочно за завоеваната провинция Галия (Франция), за да се приобщи населението ѝ към паричния пазар.

Наблюдателните римляни са прибягнали до едно хитро средство — поставили на суверенното келтско население парични знаци във вид на слънчев диск с лъчи — денарите с назъбена периферия. Келтите имали особен култ към слънцето и затова поставя

1

2

ли неговия символичен образ навсякъде. Келтските жени носели гривни, огърлици, обеци и прочее, винаги украсявани с този знак. Слънчевият символ поставяли и върху оръжието на войниците.

Щом като предложеното разменно средство е имало форма на тяхното божество — слънцето, келтите са го приемали охотно. Това се потвърждава от находките в келтските селища, чийто развалини се разкопават от френските археолози. Назъбените денари са били разнасяни от римските легиони, доведени от Галия и Рейнската област в граничните укрепени пунктове в долния Дунав. По този начин те са проникнали и се намират в нашите земи.

Т. Г.

БЪЛГАРСКАТА НУМИЗМАТИКА, ПРЕДСТАВЕНА В ЕДНА АМЕРИКАНСКА ПУБЛИКАЦИЯ

Ако преди близо едно столетие в европейската нумизматична литература съществуваша погрешни представи за българските средновековни монети, то те се дължаха предимно на обстоятелството, че тогава са били познати незначителен брой парични знаци на българските царе. Днес, когато нумизматиката разполага със значителен материал и проучвания за монетосеченето в Средновековна България, които отдавна са обнародвани и дори популяризирани и на чужди езици, ние виждаме, че в литературата в Западна Европа и Америка все още се повтарят остарелите и изоставени понятия за българските средновековни монети. Тук искаме да посочим един пример, който илюстрира горната констатация: През 1967 година излезе от печат второ ревизирано издание на богато илюстрирания каталог на Роберт Фридберг под наслов „Златните монети в света“ (R. Friedberg, Gold coins of the World).

В това издание на стр. 68 в отдела за България е посочена, като най-древна българска монета от злато, златната монета на киевския княз Владимир. Нея авторът оценява на 5 000 щатски долара!

Авторът е повторил погрешната класификация на хърватския нумизматик Симе Любич в съчинението му „Опис на южнославянските монети“, издадено преди повече от 90 години, като златната монета на киевския княз Владимир (XI в.) е отдадена на Владимир, синът на цар Борис I (IX в.). Тази грешка е отдавна поправена въз основа на находки от територията на СССР. Намерени са няколко монети от злато и едно съкровище от 200 сребърни монети с образа и името на въпросния киевски княз Владимир, върху които има същият родов знак, който се намира и върху монетите на киевските князе Ярослав и Святополк от същото време — XI век. Този родов знак прилича на птица с разперени

криле. Той е най-убедителното доказателство за принадлежността на златните и сребърни монети с името на Владимир към нумизматиката на киевските феодални владетели и че описаната от Любич и в сегашния нумизматичен каталог на Фридоерг златна монета няма нищо общо с личността на българския княз Владимир, живял през IX век. На автора на справочника е останала непозната златната монета на цар Иван Асен II, обнародвана преди повече от 30 години и много пъти споменавана в западната литература.

Същият автор и във второто издание е показал неосведоменост и по отношение на българските парични знаци от ново време. На страница 68, подир описването на златните монети от 20 и 100 лева са описани по един екземпляр от познатите на всички златни пендари, които авторът е обявил за монети. Пендарът с образа на цар Фердинанд и дата 1912 година има върху опакото изображение на герба на България и надпис: „Златен български пендар за накит“. Този надпис достатъчно ясно показва, че тези монетовидни късове от злато и понякога от месинг не са служили за пари, а само за накити, носени на верижка. Пендарите, както е известно, са фабрикувани и разпространявани от частни лица у нас преди Втората световна война.

Пендарът с името на Фердинанд, както и описаният подир него екземпляр с образа и името на цар Борис III, са оценени по 600 щатски долара! С тази неумоверно висока оценка авторът на каталога е искал да изтъкне пред колекционерите, че това са големи редкости. За съжаление обаче в това издание са пропуснати златните български монети с образите на нашите просветители Кирил и Методий и на Георги Димитров, за които бе оповестено във всички останали световни издания.

През месец август 1963 година Българската народна банка пусна в продажба възпоменателните монети от емисии „Георги Димитров“ и „1100 години славянска писменост“. Както е известно, тези монети се насеккоха във връзка с чествуването на две скъпи годишнини за българския народ — 80 години от рождението на вождата и учителя на нашия народ Георги Димитров (1882—1962) и 1100 години от създаването на славянската писменост (863—1963). Върху монетите с лика на Георги Димитров са отразени два периода — на лицевата страна годината на раждането и годината на смъртта му (1882—1949), а на обратната страна — 20 години от Социалистическата революция у нас (1944—1964).

Логично е и би трябвало възпоменателните монети с лика на Георги Димитров да се насекат и пуснат в продажба през 1962 година, а тези с образите на Кирил и Методий — през 1963 година. По начало обаче идеята за издаването на двете емисии монети се оформи едва през 1963 година и в края на същата година (31 декември). Бюрото на Министерският съвет разреши по принцип тяхното насичане. По-късно с решение № 165-5 май 1964 година Бюрото на Министерският съвет уточни сплавта, размерите, теглото и тиража на двете възпоменателни монети.

В България за първи път след Девети септември 1944 г. щяха да се секат монети от благородни метали. Липсата на опит у художниците, в производствените предприятия за получаване на сплавта и валцуване на лентата, у специалистите при Монетния двор при Министерството на финансите забави тяхното насичане. Монетният двор при Министерството на финансите фактически започна производството на монетите през 1965 година и основната част завърши в края на същата

година. Така че както монетите от емисия „Георги Димитров“, така и монетите от емисия „1100 години славянска писменост“ се насеккоха през 1965 година и именно тази година трябва да се счита за година на насичането им.

Не бихме повдигнали този въпрос, ако не се бе получила дезинформация по него в редица наши и чужди каталози, списания и вестници. Източникът на тези „информации“ не ни е известен, но във всички тези писания за година на насичането на възпоменателните монети „Георги Димитров“ се сочи 1964, а за възпоменателните монети „1100 години славянска писменост“ — 1963 година. Излиза, че монетите са били насечени преди Министерският съвет да е уточнил и разрешил тяхното насичане.

Както се вижда, необходимо е в интерес на истината и за внасяне точност в историята на нашето монетно дело да се възприеме за година на насичане възпоменателните монети от емисии „Георги Димитров“ и „1100 години славянска писменост“ годината 1965.

Тук му е мястото да се обърне внимание и върху названието на емисиите на тези монети. Така например монетите с фигурите на Кирил и Методий се назовават и пишат като емисия „Кирил и Методий“. Тази емисия монети се издаде по случай 1100-годишнината от създаването на славянската писменост. Под името „1100 години славянска писменост“ емисията монети е утвърдена от най-висшата административна инстанция в нашата страна и под това наименование Българската народна банка я пусна в продажба. Следователно правилно е емисията на монетите с фигурите на Кирил и Методий да се именува „1100 години славянска писменост“.

Н. Н.

Майлица
на българските монети
1881 - 1968.

Година	Стотинки						Левове					
1881		2			5	10						
1882							1	2				
1883							50					
1884									5			
1885									5			
1888			2½		5	10	20					
1891							50	1	2			
1892									5			
1894								1	2	5	10	20
1901	1	2										
1906					5	10	20					
1910							50	1	2			
1912	1	2			5	10	20	50	1	2	20	100
1913					5	10	20	50	1	2		
1916							50	1	2			
1917					5	10	20					
1923								1	2			
1925								1	2			
1925								1	2			
1930										5	10	20
1934											50	100
1937							50					100
1940											20	50
1941								1	2	5	10	
1943									2	5	10	50
1951	1			3	5	10	25					
1952						20						
1954						20						
1959							50					
1960								1				
1962	1	2			5	10	20	50	1			
1965	1100г. славянска писменост								2	5	10	20
1965	Георги Вичитроф								2	5	10	20
1968	Климент Охридски.								2			

Забелешка: Подчертаните в таблицата монети са златни.

П. Уонков

1881

1882

1883

1884

1885

1888

1891

1892

▲ 1894 ▼

1901

Забележка: Монетите, на които е публикувана само лицевата страна имат на обратната си страна на княз Фердинанд I. Останалите фотоси на българските монети по таблицата — 1881—1968 ще бъдат публикувани в следващите броеве.

СЪДЪРЖАНИЕ

Научен отдел

стр.

Проф. Ив. Дуйчев — Нумизматичните находки като извор на средновековната българска история	1
Проф. Т. Герасимов — Забележителни съкровища с монети от нашите земи	3
Никола Гайдаров — „Законъ Соудний Людъмъ“ и проблемата за монетите на Първата българска държава	7
Проф. В. Бешевлиев — член-кореспондент на БАН — Римските пътища в източната част на Балканския полуостров	11
Д-р Стр. Б. Иванов — Буквените знаци върху руските монети от 1751—1914 г.	18
Монетна находка в с. Княжева махала, Михайловградско — С. Б. И.	19

Любопитни факти

Едно съкровище със загадъчни монети от древността — Т. Г.	20
Монетата от пластмаса — паричен знак на бъдещето? — Т. Г.	21

Новости и съобщения

Нова републиканска възпоменателна монета — Н. Николов	22
Конкурсът за юбилейни монети по случай 90 години от Освобождението на България — Т. Г.	22
Й. Юрукова. Изложба на френските колекционери нумизмати	23

Въпроси и отговори

Защо някои републикански денари са назъбени? — Т. Г.	26
--	----

Разни

Българската нумизматика, представена в една американска публикация — Т. Г.	27
Едно уточняване — Начо Николов	28
Таблица и фотоси на българските монети	29

Table des matières

Section scientifique

Prof. Iv. Dujtchev — Les trouvailles monétaires comme source de l'histoire bulgare médiévale	1
Prof. T. Gerasimov — Les trésors remarquables en Bulgarie	3
N. Gaidarov — „Zakon soudnii ludam“ et le probleme de la système monétaire de la première royaume de Bulgarie	7
Prof. V. Bechevliev — Les voies romaines dans la partie orientale des Balkans	11
D-r Str. B. Ivanov — Des différents signes sur les monnaies russes de 1751—1914	18
S. B. I. — Une trouvaille monétaire Knjageva mahala, arr. Mihailovgrad	19
Curiosités du domaine numismatique	
T. G. — Un trésor des monnaies énigmatiques de l'antiquité	20
T. G. — La monnaie de la matière plastique est-elle la monnaie d'avenir?	21
Nouveautés et nouvelles	
N. Nikolov — Nouvelle monnaie commémorative bulgare	22
T. G. — Le concours pour les monnaies commémoratives à l'occasion de la libération de Bulgarie	22
J. Jourucova — Une exposition numismatique des collectionnaires français à Paris	23
Questions et réponses	
T. G. — Sur les dernières dentelées de la République Romaine sont dentelées?	26
Variétés	
T. G. — La numismatique bulgare, représentée dans une publication américaine	27
N. Nicolov — Une rectification	28

В ТОВА БРОЙ:

Всички филателисти могат да получат бонусен лист за изплатата на филателиста за периода 1967-1968 година	Известията на филателиста за периода 1967-1968 година
Всички филателисти могат да получат бонусен лист за изплатата на филателиста за периода 1967-1968 година	Известията на филателиста за периода 1967-1968 година

1969 0

ЧЕТЕТЕ И РАЗПРОСТРАНЯВАЙТЕ ПИСАНИЕ „ФИЛАТЕЛЕН ПРЕГЛЕД“

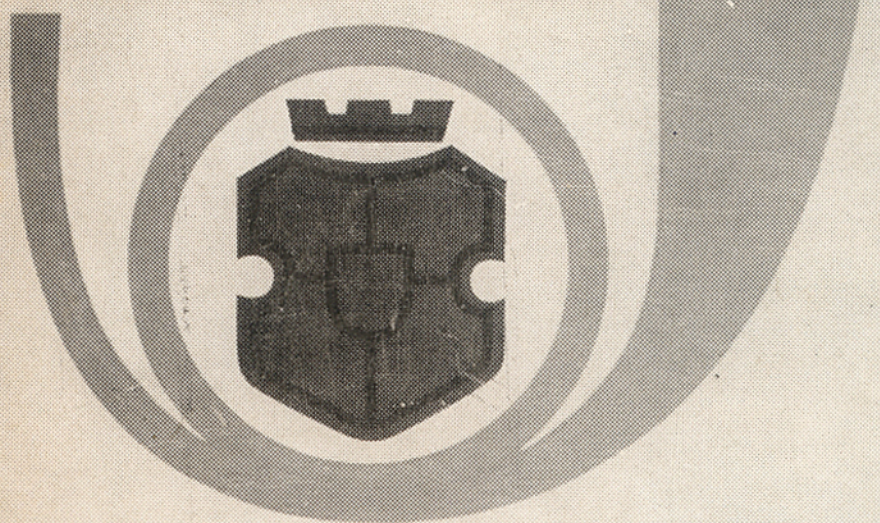
НУМИЗМАТИКА

ИЗДАВА СЪЮЗЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ФИЛАТЕЛИСТИ
КАТО ПРИЛОЖЕНИЕ НА СП. „ФИЛАТЕЛЕН ПРЕГЛЕД“

Редактира комитет

Държавна печатница — Перник

СОФИЯ '69

ВЕТОВНА ФИЛАТЕЛНА ИЗЛОЖБА

31 МАЙ • 8 ЈУНИ 1969